

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

SOCK10: Kandidatuppsats, 15 hp

Vårterminen 2024

Det andra könet och Kriminalvården

En kvalitativ studie om rehabiliteringsarbetet
vid svenska kvinnoanstalter

Alice Svalin
Amelia Gvozdanovic Heurlin

Handledare
Sandra Jönsson

Abstrakt

Författare: Alice Svalin & Amelia Gvozdanovic Heurlin

Titel: Det andra könet och Kriminalvården: En kvalitativ studie om rehabiliteringsarbetet vid svenska kvinnoanstalter

Kandidatuppsats: SOCK10, 15 hp

Handledare: Sandra Jönsson

Sociologiska institutionen, vårterminen 2024

Till följd av hur samhället länge präglats av androcentrism, där kvinnan är perifer till den centrala mannen, har forskning identifierat ett problem i hur läran om brott otillräckligt uppmärksammat kvinnor, kvinnlig brottslighet och kvinnlig rehabilitering. Ny forskning har satt kvinnan i fokus vid utvecklingen av könsspecifika insatser inom rehabilitering på fängelser runtom i världen, forskning som däremot är begränsad i en svensk kontext. Syftet med följande uppsats är därför att undersöka hur Kriminalvården arbetar med rehabilitering för en minskad återfallsrisk på svenska kvinnoanstalter, samt på vilket sätt de rehabiliterande insatserna tar hänsyn till kvinnors vägar in i brottslighet. För att besvara uppsatsens frågeställningar genomförs semistrukturerade intervjuer med personal på två av Sveriges sex kriminalvårdsanstalter för kvinnor. Resultatet från intervjuerna analyseras genom en tematisk analys och har visat att kriminalvården i hög grad beaktar de behov som lyfts i feministisk, kriminologisk forskning genom att vid insatser och externa samarbeten ta hänsyn till familj och relationer, tankar och känslor, missbruksproblematik, och hälsa, med utrymme för individanpassning. Däremot har somliga utvecklingsområden identifierats, bland annat relaterat till personalutbildning, insatser utformade *för* kvinnor, och möjligheten att erbjuda insatser.

Nyckelord: anstalt, feminism, frihetsberövning, kriminalvård, kvinnor, kön, rehabilitering

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställning	7
1.3 Avgränsning	7
2. Tidigare forskning	8
2.1 Missbruk	8
2.2 Trauma och psykisk ohälsa	9
2.3 Familj och relationer	10
2.4 Ett multidimensionellt perspektiv	11
3. Teori	13
3.1 Den feministiska modellen och den feministiska vägen	13
3.2 Relationsteori	15
4. Metod och material	17
4.1 Intervjuer	17
4.1.1 Urval	19
4.2 Trovärdighet och pålitlighet	20
4.3 Etiska överväganden	20
4.4 Val av analysmetod	22
5. Analys	23
5.1 Om anstalterna	23
5.2 Familj och relationer	24
5.2.1 Prokriminella och prosociala relationer	24
5.2.2 Stöd till klienter med barn	26
5.2.3 Kontakt med barn	27
5.2.4 Barn som motiverande faktor	28
5.3 Behandlings- och motivationsprogram	30
5.3.1 KBT och individanpassning	30
5.3.2 Missbruk	32
5.3.3 Ett fokus på kvinnan	33
5.4 Trauma och psykisk ohälsa	35
6. Sammanfattande diskussion	38
6.1 Slutsats	41
6.2 Forskningsbidrag och framtida forskning	42
Referenser	44
Bilaga 1 - Samtyckesformulär	47
Bilaga 2 - Exempel på intervjufrågor	49

Förord

Inledningsvis vill vi tacka vår handledare Sandra Jönsson för det engagemang du visat oss. Dina kloka ord och råd har varit till stor hjälp under processens gång.

Vi vill också passa på att rikta ett stort tack till de deltagare som tog sig tiden att ställa upp i våra intervjuer och dela med sig av sina erfarenheter – utan er hade den här uppsatsen inte varit möjlig att genomföra.

1. Inledning

Simone de Beauvoir (1995, s. 25) skriver i *Det andra könet* att “Kvinnan har alltid påtvingats rollen som den ständiga Andra [...] vars vara bestäms av mannen och inte av henne själv.” Redan 1949 uppmärksammar de Beauvoir hur samhällets normer ofta likställs med det manliga, medan det kvinnliga betraktas normbrytande. Denna typ av tendenser är än idag närvarande och Bailey et al. (2018, s. 1) skriver, nästan sju decennier senare, att “vardagliga upplevelser tycks vara fyllda med att mannen tas som den gemensamma standarden, eller ‘måttet på allting’” [egen översättning]. Spår av androcentrism, där samhället centreras runt män och deras “behov, prioriteringar och värderingar” samtidigt som kvinnan placeras i periferin (ibid.) som “det andra könet”, kan även identifieras inom den kriminologiska disciplinen. Före feminismens framväxt i det akademiska fältet konstruerades mycket forskning endast på män, med målet att appliceras på en universell population (Cullen & Wilcox 2010, s. 6). Forskning beskrivs ha präglats av ett felaktigt antagande om att det manliga perspektivet är objektivet och resultatet av detta blev kriminologiska teorier som bättre passar in på män än kvinnor, som otillräckligt förklarar kvinnlig avvikelse eller skillnader däremellan (ibid.).

Senare feministisk forskning avhandlar vikten av en diskussion om kön inom den kriminologiska disciplinen. Forskare framhåller betydelsen av kön vad gäller utformningen av kriminalitet, som likt kön även beskrivs vara en social konstruktion (Bloom et al. 2003, s. 52). Kön, samt uppfattningar av kön beskrivs påverka det sociala livet på alla fronter (Cullen & Wilcox 2010, s. 5). Att i kriminologisk forskning ta hänsyn till könsaspekter är därmed något som feministiska forskare lyfter fram som essentiellt, särskilt eftersom kriminalitet kan ses som en del av det sociala livet (ibid.). Med grund i detta kan det anses viktigt att inte undersöka kriminalitet helt könsneutralt, till följd av rollen kön spelar i utformningen av kriminalitet, men också eftersom det som benämns könsneutralt sällan är just neutralt (Bailey et al. 2018, s. 16; Bloom et al. 2003, s. 36).

Den svenska Kriminalvården uttrycker ett stort fokus på rehabilitering, förebyggandet av återfall i brott och att “bryta den onda cirkeln” (Kriminalvården u.å.h). Rehabilitering av lagöverträdare riktar sig till att behandla orsakerna till kriminalitet och på så sätt främja en minskad återfallsrisk och lyckad återintegrering efter avtjänat straff (Bloom et al. 2003, s. vi). Således bör vägen in i kriminalitet ligga som grund för vägen ut ur en kriminell livsstil. Inriktningen på orsaker innebär en grund i teorier som förklarar brottslighet. Som nyligen konstaterats är däremot en stor del av kriminologiska teorier bristfälliga vad gäller att förklara

kvinnlig brottslighet. Samtidigt visar senare forskning på att kvinnor ofta har andra vägar in i brottslighet (Bloom et al. 2003) vilket har väckt debatt om hur väl metoder för rehabilitering fungerar för kvinnor.

För att sätta könsaspekten i fokus har den senare feministiska forskningen börjat tala om könsspecifika insatser vid rehabilitering av fängelsedömda kvinnor. Dessa innebär ett erkännande av existerande könsskillnader inom vägar till brottslighet, samt att rehabiliterande insatser bör ta hänsyn till de livsfaktorer som formar kvinnlig brottslighet (Bloom et al. 2003, s. 1). Denna nya forskning om kvinnors rehabilitering är däremot väldigt frånvarande i en svensk kontext. Därför finns det ett behov av att undersöka hur väl den svenska Kriminalvården ackommoderar för just kvinnliga lagöverträdare och deras behov av rehabilitering. Anstalter för kvinnor benämns oftast med ett prefix för att särskilja dessa från anstalter för män, vilka är mer kända som "anstalter". Detta avslöjar spår av androcentrism och man kan följaktligen fråga sig hur det ser ut på insidan idag?

Kriminologiska forskare positionerar sig olika i debatten om vägar in i brottslighet; medan det finns en sida som framhåller universella förklaringar till kriminalitet menar feministiska forskare att de teorier som gör anspråk på att vara könlösa i själva verket utgår från mannen som norm (Bailey et al. 2018, s. 16; Bloom et al. 2003, s. 36). Denna positionering blir således relevant i fråga om hur rehabiliterande arbete bör verkställas. Ställningstagandet som gjorts för denna uppsats är att män och kvinnor inte sällan har olika vägar in i kriminalitet, och att det rehabiliterande arbetet därför behöver grunda sig i åtgärder som ser till dessa könsaspekter, för att kunna återintegrera kvinnor i samhället och minska återfall i brottslighet.

1.1 Syfte

Syftet med följande uppsats är att genom intervjuer med personal på kriminalvårdsanstalter undersöka hur Kriminalvården arbetar med rehabilitering för en minskad återfallsrisk på svenska kvinnoanstalter, samt huruvida dessa insatser tar hänsyn till kvinnors vägar in i brottslighet.

1.2 Frågeställning

Uppsatsen behandlar två frågeställningar formulerade enligt följande:

- Hur arbetar Kriminalvården med rehabiliterande insatser för kvinnor på svenska kriminalvårdsanstalter?
- På vilket sätt är det rehabiliterande arbetet anpassat efter kvinnors vägar in i brottslighet?

1.3 Avgränsning

Till följd av hur kunskapen om brottslighet och återfall i brott länge varit könad utifrån ett manligt perspektiv väljer denna uppsats ett fokus på frihetsberövade kvinnor. När begreppet kvinna används i uppsatsen har ingen värdering om könsidentitet gjorts, utan syftar på den individ som verkställer – avtjänar ett straff – vid en anstalt för kvinnliga intagna. 2 kap. 2 § fängelselagen (SFS 2010:610) anger att huvudregeln för placeringen på en anstalt ska genomföras så att intagna av motsatta kön inte verkställer sina straff tillsammans. I ett yttrande (se 2023/24:JuU2y) från Justitieutskottet angående könstillhörighetslagstiftningen framgår det att kön i huvudsak ska förstås som det kön som framgår i folkbokföringen. Vidare är uppsatsen avgränsad till att behandla kvinnor som är frihetsberövade till följd av att de verkställer ett straff vid en kriminalvårdsanstalt. Kvinnor som är frihetsberövade genom andra beslut, exempelvis häktning, anhållande eller rättspsykiatrisk vård, kommer inte att avhandlas.

Avgränsningen innebär inte att frihetsberövade män inte innehar liknande problem eller behov likt de som kvinnor nämns ha i studien, det är inte unikt för kvinnor, problematiken är dock mer utbredd bland den kvinnliga fängelsepopulationen (Wright et al. 2012). Forskning visar även på hur kvinnor kan påverkas annorlunda än män av samma kriminogena faktorer vilket vidare förespråkar forskning med fokus på just kvinnor (Mears, Ploeger, & Warr, 1998, refererad i Wattanaporn & Holtfreter 2014). När vi talar om könsskillnader ligger det största fokuset på socialt konstruerade skillnader i beteende som uppstått till följd av könsroller, stratifiering och ojämlikhet, och identifierats av statistik och forskning. (Bloom et al. 2003, s. 77; Bloom et al. 2004, s. 32). Däremot behandlas till viss del psykologiska skillnader genom forskning som belyser distinktionen i hur män och kvinnor kan nå psykologisk mognad på olika sätt.

2. Tidigare forskning

Kvinnliga lagöverträdare skiljer sig på flera sätt från sin manlige motpart, däribland vad gäller typen av brott de begår. Statistiskt sett är kvinnor mindre troliga att begå våldsbrott och döms istället oftare för brott där droger eller egendom är involverade (Bloom et al. 2004, s. 33; Peters et al. 1997, s. 340). Kvinnor tenderar även att ha andra motiv till brottslighet, såsom ekonomiska, överlevnads- eller drogrelaterade motiv (Bloom et al. 2004, s. 33; Bloom et al. 2003, s. 8). Kvinnliga lagöverträdare är överrepresenterade vad gäller tidigare viktimisering, missbruk, psykiska problem och att de oftare är vårdnadshavare till barn (Newburn 2017, s. 899), något som forskning frekvent visat.

Som framgår av ovanstående drivs kvinnors och mäns kriminella livsstilar av olika faktorer, vilket har lyft frågan om så kallade traditionella – manliga – förklaringsmodeller är tillämpliga på kvinnor. Utöver att identifiera omständigheter utmärkande för kvinnlig kriminalitet har forskare dels utvecklat och anpassat befintliga rehabiliterande arbetssätt för att modifiera dessa för kvinnliga förövare, dels utvecklat nya policys till förmån för kvinnor, så kallade könsspecifika insatser (Gender responsive strategies) (Bloom et al. 2004). Vidare har Bloom et al. (2003, s. 76; 2004, s. 43) identifierat fem grundläggande principer, vilka de menar utgör kärnan i en könsanpassad miljö. Först och främst är det nödvändigt att fastslå att det finns en könsskillnad. För det andra behöver den miljö kvinnorna befinner sig i kännetecknas av trygghet, respekt och värdighet. Den tredje principen lyfter vikten av en relationell medvetenhet i samtliga aspekter av rehabiliterande arbete med kvinnorna, medan den fjärde principen belyser värdet av att arbeta med eventuella missbruk, trauman och kvinnors mentala hälsa. Sist men inte minst betonas det sociala stödets betydelse för kvinnorna vid frigivning, för att främja en lyckad återintegrering i samhället (ibid.).

2.1 Missbruk

Frihetsberövade kvinnor lider ofta av en missbruksproblematik och är inte sällan alkohol- eller drogpåverkade vid tidpunkten för brottet (Peters et al. 1997, s. 339). Peters et al. (1997) utförde en studie med syftet att identifiera skillnader i behov bland frihetsberövade kvinnor och män med missbruksproblematik. Genom att studera resultatet av intagsbedömningen (intake assessment results) för 1655 intagna i Florida, hänvisade till ett behandlingsprogram, fann de flera könsskillnader bland personerna (Peters et al. 1997, s. 341). Bland annat visade bedömningen hur kvinnorna, till skillnad från männen, hade fler problem relaterade till mental hälsa, ekonomi, tidigare viktimisering, samt att de brukade tyngre droger i sitt

beroende (ibid, s. 344). Resultatet visade även hur de existerande behandlingsprogrammen inte var anpassade efter kvinnors behov och den problematik som påverkar kvinnors unika vägar in i missbruk (ibid., s. 348). Peters et al. (1997, s. 346) förespråkar därför behandling som integrerande berör multipel problematik samtidigt för att angripa underliggande faktorer som alstrar missbruk. Till exempel, för att bemöta hur tidigare erfarenheter kan leda till negativa känslor och trigga lusten till droger, föreslår de insatser som riktar sig till trauma och tidigare viktimisering (ibid., s. 347). Peters et al. (1997, s. 346) förespråkar även att behandling för psykisk ohälsa bör vara en större, central del i behandlingen av missbruk, för att på ett mer effektivt sätt förebygga återfall.

Denna forskning replikerades och utvecklades senare av Langan et al. (2001) som använde ett bredare geografiskt urval bestående av intagna dömda för grövre brott och hänvisade till längre behandlingsprogram än de i studien utförd av Peters et al. (1997). Deras resultat redogör för en könsskillnad i anledningen till droganvändning där män oftare rapporterar droganvändning i ett hedonistiskt syfte, där njutning är målet, medan kvinnors främsta anledning till droganvändning beskrivs som ett sätt att lindra fysisk och psykisk smärta (Langan et al. 2001, s. 295). Den största identifierade skillnaden var att kvinnor hade en partner med drogproblematik, samt att de utsatts för fysiska eller sexuella övergrepp som barn (ibid., s. 297). Likt Peters et al. (1997) så visar resultatet på hur dessa identifierade könsskillnader innebär en nackdel för kvinnor i ett behandlingsprogram utformat efter män och mäns missbruk (Langan et al. 2001, s. 298). Liknande så fann de ett behov av att inom behandlingsprogram med kvinnor fokusera på mående men även relationer (ibid., s. 299).

2.2 Trauma och psykisk ohälsa

Att kvinnliga lagöverträdare ofta har en problematik med psykisk ohälsa och trauma är något som diskuteras i flera studier (Kennedy et al. 2015; Saxena et al. 2014; Bloom et al. 2003). I en studie av Kennedy et al. (2015) utreds eventuella samband mellan barndomsviktimisering, mental hälsa, missbruk och återfall i brott bland en kvinnlig fängelsepopulation. Resultatet visade att de kvinnor som rapporterat utsatthet av brott i barndomen i högre grad även rapporterat depression, symtom på psykos och missbruk (Kennedy et al. 2015, s. 16). Kennedy et al. (2015, s. 16) talar därför för ett rehabiliterande tillvägagångssätt som uppmärksammar multiviktimisering bland kvinnliga lagöverträdare för att förebygga både missbruk och återfall i brott. De beskriver ett behov av att i fängelser utveckla traumafokuserade mentalvårdstjänster för frihetsberövade kvinnor, till följd av

problematikens överrepresentation i populationen (Kennedy et al. 2015, ss. 1, 16). Även Bloom et al. (2003) uppmärksammar problematiken i en rapport utförd på uppdrag av USA:s "National Institute of Corrections". De betonar hur psykiska störningar är överrepresenterade bland kvinnor i fängelse, i förhållande till den generella kvinnliga befolkningen och bland annat så är posttraumatiskt stressyndrom och depression särskilt framträdande bland kvinnorna (Bloom et al. 2003, s. 7).

2.3 Familj och relationer

En huvudsaklig smärta och negativ aspekt vid frihetsberövning är separationen från familj och vänner (Zettler 2020). Separationen beskrivs medföra svåra känslor av skam och skuld vilket kan försvåra rehabiliteringen (ibid., s. 58). Zettler (2020, ss. 58-59) behandlar kvinnors erfarenheter av frihetsberövning och beskriver hur separationen, trots att det drabbar både män och kvinnor, enligt forskning påverkar kvinnor mer. Fängelsevistelsen väntas vara mer smärtsam för kvinnor dels på grund av separationen från nära och kära, och dels då det finns en större risk att familjer splittras när en kvinna frihetsberövas, till skillnad från män som mer sällan är ensamstående föräldrar (Zettler 2020, s. 57). Möjligheten till besök från familj har visats bidra till förebyggandet av återfall i brott (ibid., s. 59). Att upprätthålla kontakten med familjemedlemmar under frihetsberövningen beskrivs även som viktigt för att minska de smärtor som själva frihetsberövningen innebär, samt stärka sociala band och motivera till positiv förändring (ibid.). Zettler (2020, s. 57) påpekar däremot hur möjligheten till fysiska besök är mer begränsad för frihetsberövade kvinnor eftersom det finns färre kvinnoanstalter. Detta innebär att familjer behöver färdas längre vägar för att kunna besöka de intagna och gör därför detta väldigt sällan (ibid.).

En relationell aspekt som lyfts av Wright et al. (2012, s. 1622) är den motiverande roll moderskap kan utgöra för frihetsberövade kvinnor. Wright et al. (ibid.) rekommenderar att program som fostrar hälsosamma relationer mellan mammor och barn – exempelvis genom besöksrättigheter liksom andra privilegier – bör erbjudas kvinnorna. Programmen bör också rikta fokus på att bemöta den skam och skuld som kvinnor kan uppleva genom att vara åtskilda från sina barn (Wright et al. 2012, s. 1623). Ett förslag framtaget av anstaltschefer i USA syftar till att erbjuda sina intagna föräldrakurser för att förbereda dem för den föräldraroll som väntar dem, med hänsyn till att kvinnor i huvudsak är den primära vårdnadshavaren vid frigivning (Wright et al. 2012, s. 2023).

Relationer behöver däremot inte alltid innebära något positivt. Forskning beskriver hur kvinnors relationer till andra inte sällan är en väg in i missbruk och kriminalitet (Bloom et al. 2003). Bloom et al. (2003, ss. 5, 79) understryker vikten av relationer till familj, partners och vänner i utvecklingen av kriminella beteenden och lyfter statistik om hur kvinnor oftare än män växt upp i ett hem där de blivit utsatta för misshandel och sexuella övergrepp, samt i hem där minst en förälder varit frihetsberövad eller missbrukar droger eller alkohol. Denna forskning visar alltså även på hur avvikande beteende kan gå i generationer, något som Newburn (2017, s. 526) förklarar som en inlärd livsstil. Newburn (2017, s. 526) beskriver hur normer lärs ut och förs vidare i familjer vilket ökar risken för att nästa generation fortsätter ett problematiskt beteendemönster och upprepar familjemedlemmars felsteg.

I forskningsdiskussionen kring könsspecifika åtgärder har relationer lyfts fram som en central del av kvinnors liv. Zelvin (1999, s. 13) skriver att graden av hängivenhet en kvinna visar för sin behandling inte sällan har en relationell förklaring. En motvilja att behandla sitt missbruk kan visa sig bero på en partner som också missbrukar, eller som på annat sätt utmanar kvinnans uppmärksamhet, vilket kan hindra henne från att fullfölja sin behandling (ibid.). Att ta hänsyn till kvinnors relationer – vid såväl missbruksbehandling som vid verkställande av straff – är därför en central del av den behandling som kvinnor genomgår (Bloom et al. 2003, s. 84). Bloom et al. (2003 s. 84) och Zelvin (1999, s. 22) framhåller att kvinnors rehabiliteringsprocess främjas av gemenskap med andra kvinnor som behandlar sitt missbruk, självhjälpgrupper eller en stödjande familj – ett starkt socialt nätverk kan således minska risken för återfall. Eftersom en relation kan vara både motiverande och dysfunktionell är det viktigt att respektera relationens betydelse, men noggrant kartlägga både dess risker och fördelar (ibid.). I de fall en relation ter sig destruktivt eller kriminalitetsfrämjande bör behandlande vårdare försöka vägleda kvinnan in i sunda relationer (Zelvin 1999, s. 14).

2.4 Ett multidimensionellt perspektiv

Sambandet mellan relationer och missbruk som nämns ovan visar hur en stor del av problematiken som frihetsberövade kvinnor möter är sammankopplade. Den multidimensionella aspekten mellan olika svåra omständigheter är i stor omfattning ett genomgående tema inom forskning om kvinnliga lagöverträdare och har gett upphov till flera forskningsprojekt. Bloom et al. (2003, s. 43) framhäver hur kvinnor oftare än män först introduceras till droger av en partner samt att kontinuiteten av droganvändning vanligen betraktas som ett sätt att bevara relationen. En stor del av problematiken som kvinnorna

möter innan frihetsberövning är grundat i olika relationer, uppväxten och relationen till familjen har till exempel en stor påverkan på den mentala hälsan och utvecklingen av trauma (Bloom et al. 2003, s. 54). Har de utsatts för fysiska eller sexuella övergrepp är det inte ovanligt att det är en familjemedlem som är förövaren (ibid., s. 5). Kvinnan behöver dock inte ha utsatts själv, att växa upp i en våldsamt miljö kan likväl innebära ett trauma till följd av bevittnandet av våld (Covington 2007, s. 16). Likaså har kvinnors relation till sina barn en koppling till psykisk ohälsa då medföljande känslor av skam och skuld vid frihetsberövning kan leda till depression (Wright et al. 2012, s. 1623). Sambandet mellan trauma, hälsa och missbruk är mest evident inom forskningen. Som beskrivits kan drogproblematik initialt vara en reaktion på trauma, eller så kan det användas som en sorts självmedicinering för psykiska störningar (Bloom et al. 2003, s. 80). Trauma, som till exempel tidigare viktimering, och psykisk ohälsa kan således resultera i ett missbruk, men ett missbruk kan även i sin tur innebära en sårbarhet för ytterligare våld och trauma (ibid., s. 45). Kvinnor som simultant har ett missbruk och upplevt trauma löper dessutom en större risk att utveckla till exempel depression eller antisocial personlighetsstörning (ibid.).

Eftersom missbruk, trauma och psykisk ohälsa ofta sammanfaller med varandra når rehabiliterande behandling störst effekt om dessa angrips multidimensionellt, snarare än som enskilda problem (Saxena et al. 2014, ss. 418, 420; Wright et al. 2012, s. 1620). Saxena et al. (2014, s. 425) identifierade, i en studie om könsspecifika insatser vid missbruk, att deltagare som utsatts för övergrepp svarade bättre på könsanpassad behandling, framför traditionell, medan resultaten var jämförbara för kvinnor som inte hade utsatts för övergrepp. Utmärkande för traditionella behandlingsformer var terapi i gruppssessioner med ett konfronterande tillvägagångssätt, medan den könsspecifika behandlingen genomfördes i en fostrande och relationsfrämjande miljö (Saxena et al. 2014, s. 419). Behandlingen handledes med fördel av en eller flera kvinnor som tillfrisknat från tidigare missbruk med ett icke-hierarkiskt och icke-konfronterande utförande (ibid.). Wright et al. (2012, s. 1619) förespråkar också behandlingsprogram med ett könsanpassat och traumamedvetet arbetssätt där kvinnorna förses med verktyg för att kunna hantera framtida situationer som riskerar utlösa ett återfall. Behandlingsprogrammen bör också uppmärksamma det inte osannolika sambandet mellan missbruk, trauma och psykisk ohälsa (Wright et al. 2012, s. 1620). Genom att multidimensionellt rehabilitera kvinnor främjas en lyckad återintegration i samhället samtidigt som återfallsrisken minskar (Wright et al. 2012, s. 1620).

3. Teori

Med bakgrund i den tidigare forskning som presenterats framträder en distinktion mellan kvinnors och mäns kriminalitet, där kvinnors orsaker till brott kan härledas till missbruk, mental hälsa och relationer. Då forskningen dessutom tydliggör en utsatthet hos kvinnor som kan anknyta till deras roll i ett könsnormativt samhälle kommer två feministiska teorier användas i analysen av empirin, dessa benämns som den feministiska modellen och den feministiska vägen. Eftersom relationer är ett genomgående tema i forskning om kvinnors kriminalitet kommer empirin också analyseras utifrån relationsteorin.

3.1 Den feministiska modellen och den feministiska vägen

Meda Chesney-Lind var en av de första kriminologer som uppmärksammade disciplinens androcentrism och utvecklade en helt ny teori om kvinnlig avvikelse (The feminist model of female delinquency), där hon till skillnad från tidigare forskning *inte* ignorerade studerandet av kvinnor utan satte dem i fokus (Cullen & Wilcox 2010, s. 4). Den feministiska modellen utforskar kvinnlig avvikelse i förhållande till patriarkatet (ibid., ss. 3, 8). Chesney-Lind argumenterar för att samhället är patriarkaliskt, där kvinnor underordnas män, vilket resulterar i en situation där kvinnor är mer sårbara för viktimisering (ibid.). Vidare beskrivs hur samhället kriminaliserar kvinnors sätt att hantera denna viktimisering och maktlöshet vilket leder unga kvinnor in i avvikelse (ibid.). Den feministiska modellen påstår inte att avvikelse kan förklaras endast baserat på patriarkatet, men att erkänna patriarkatet och kvinnors ställning i samhället är högst betydande för att förstå fenomenet (ibid.). Exempelvis beskriver Chesney-Lind hur fysiska och sexuella övergrepp, till följd av kvinnans roll som underordnad i samhälle och hem, är ett ständigt närvarande hot för unga kvinnor (ibid., s. 8). Att viktimiseras leder oftast till trauma, vilket i sin tur kan medföra drastiska förändringar i beteende, såsom depression, utagerande eller att rymma hemifrån (ibid.). Unga kvinnor rymmer även hemifrån på grund av att övergreppen ofta sker i hemmet (ibid.). Att rymma hemifrån beskrivs av Chesney-Lind som en sorts startpunkt för en kurs som styr dessa flickor in i avvikande beteende för överlevnad, som till exempel stöld (ibid., ss. 8-9).

Den feministiska vägen (The feminist pathways perspective) är ett annat teoretiskt perspektiv som likt den feministiska modellen utvecklades som en motreaktion på allmänt accepterade kriminologiska förklaringar av brottslighet (Wattapanorn & Holtfreter 2014, s. 191). Den feministiska vägen utformades av Kathleen Daly (1992) och belyser fem olika vägar in i brottslighet. Vägarna berör olika omständigheter och händelser som påverkar

livscykeln och tar således hänsyn till ett helt livsperspektiv (Bloom et al. 2003, s. 52). I den första av de fem vägarna beskrivs kvinnorna som "harmful-and-harming women" och kvinnorna i denna kategori har en historia av försummande och utsatthet under barndomen (Daly 1992, s. 27). Daly (1992, ss. 28-29) argumenterar för att dessa kvinnors skadliga agerande gentemot andra är ett reproducerande av de fysiskt och emotionellt skadliga upplevelser de genomgått som barn, de är således personer som både är skadade och skadar själva. I den andra vägen benämns kvinnorna som "battered women" och definieras av att de är, eller nyligen varit, i en relation med en våldsam man (ibid., s. 27). Daly (1992, s. 35) påstår att kvinnorna i denna kategori aldrig hade kommit i kontakt med rättsväsendet om det inte vore för relationen med en våldsam man. "Street women" innefattar den tredje vägen där kvinnor av olika anledningar slängts ut ur eller flytt från en otrygg och skadlig hemmiljö där de även ofta upplever fysiskt och psykologiskt skadliga omständigheter (ibid., ss. 27, 37). Väl ute på gatan engagerar sig kvinnorna i avvikande beteende och utvecklar ofta ett drogberoende som de finansierar på olovliga sätt (ibid., s. 37). Den fjärde vägen, "drug-connected women", beskriver hur kvinnorna i denna kategori har en koppling till droger via sina relationer till andra, antingen som brukare eller som säljare (ibid., s. 28). Introduktionen till droger och den avvikande livsstilen sker då genom en relation till en bekant (ibid.). Den femte och sista vägen skapades för de kvinnor som inte passade in i någon annan kategori utan visade sig ha mer direkta, ekonomiska motiv till sin brottslighet (ibid., s. 43).

Gemensamt skapar dessa fem olika vägar en bild av den kvinnliga brottslingen och bakgrunden till hennes kriminalitet. Daly (1992, ss. 37, 45) belyser däremot vikten av ett mer multidimensionellt perspektiv och påpekar faran med att generalisera och kategorisera kvinnor i specifika vägar då flera av dessa kan stämma överens med samma kvinnas livserfarenheter. Teorin beskrivs av Mears et al. (1998, refererad i Wattanaporn & Holtfreter 2014, s. 201) som unik i och med att den uppmärksammar hur kriminogena behov påverkar kvinnor annorlunda från män samtidigt som vägarna även fokuserar på skillnader inom den kvinnliga populationen och generaliserar således inte alla kvinnor till en väg (Wattanaporn & Holtfreter 2014, s. 193). Teorin om den feministiska vägen har efter Dalys forskning utvecklats och bidragit signifikant till det kriminologiska fältet och förklaringar till kvinnlig lagöverträdelse (Wattanaporn & Holtfreter 2014, s. 198; Bloom et al. 2003, s. 54). Teorin har även bekräftats av flera studier, Belknap och Holsingers resultat visade till exempel att Dalys teori gav starka prediktioner för avvikelser av både flickor och pojkar (2006, refererad i Wattanaporn & Holtfreter 2014, s. 197). Dessutom har teorin använts vid utvärdering av

vanligt använda behovs- och återfallsriskbedömningar (Wattanaorn & Holtfreter 2014, s. 201).

3.2 Relationsteori

Relationsteorin (relational theory) är en förklaringsmodell där relationer framhålls som drivande i hur mänskligt beteende formas (Covington 2007). Teorin uppkom som en motreaktion på de vedertagna teorierna om psykologisk utveckling och mognad. Den tidigare ansatsen har varit att mognad nås genom frigörelse från ombesörjande relationer, till förmån för autonomi och självförsörjande (Covington 2007, s. 4, Zelvin 1999, s. 11). Denna ansats har betraktats som universell, men tycks snarare vara en representation för hur män når psykologisk mognad (Covington 2007, s. 3, Zelvin 1999, ss. 9-10) Psykologen Jean Baker Miller framhåller vidare att befintliga teorier om psykologisk utveckling inte är applicerbar på kvinnor, utan att kvinnor utvecklas i relationen till andra människor; samhörigheten med andra genererar ett egenvärde och det är i det sociala samspelet som handlingar får mening (Covington 2007, s. 3).

För att en relation ska vara givande bör denna vara ömsesidig och empatisk (Covington 2007, s. 4). Sålunda krävs det att relationens parter är lika investerade i relationen och kan interagera med varandra kognitivt såväl som affektivt. Denna typ av samspel har en stärkande inverkan på parterna, men anses utgöra en särskild betydelse för kvinnor (ibid.) Miller framhåller att ömsesidigt empatiska och stärkande relationer leder till en ökad vitalitet, handlingskraft, självkänedom samt kännedom om andra, egenvärde och önskan om djupare relationer (Bloom et al. 2003, s. 55; Covington 2007, s. 5). Medan de positiva aspekterna av stärkande relationer också främjar män, utgör de i större grad en frigörande och självförverkligande del hos kvinnor (ibid.). På samma sätt har motsatsen – det vill säga relationell isolering – en negativ inverkan på kvinnor och kan leda till en så kallad depressiv spiral som utgörs av minskad vitalitet, handlingsförlamning, förvirring, förlust av egenvärde samt avskärmning och isolering (ibid.). Med grund i dessa teoretiska ansatser har tre avgörande element i den relationsbaserade modellen preciserats, nämligen vikten av en kvinnas kulturella kontext, betydelsen av ömsesidiga relationer samt att kvinnors utveckling går i samklang med hennes relationella förmågor (Covington 2007, s. 5).

Relationer beskrivs således som en avgörande faktor för kvinnors mentala hälsa. I det fall relationella behov inte tillgodoses, exempelvis om kvinnan lever i en destruktiv relation eller på något sätt har viktimiserats genom sina nuvarande eller tidigare relationer, riskerar

hon – utöver de psykologiska konsekvenser som hon sannolikt upplever – ett liv i offer- eller förövarskap, eller båda delarna (Bloom et al. 2003, ss. 54-55). Kvinnliga förövare delar inte sällan en bakgrund präglad av våld och avskärmande relationer, snarare än ömsesidiga, empatiska och stärkande relationer (Bloom et al. 2003, s. 55). Isoleringen beskrivs vanligen i relation till uppväxtförhållanden eller nuvarande, liksom tidigare, partners, men kan också upplevas i relation till samhället (ibid., s. 54). För att förstå kvinnliga förövare är det således viktigt att förstå anledningarna bakom brottsligheten (Covington 2007, s. 1) samt den roll som sociala, kulturella och relationella kontexter spelar för kvinnors kriminella beteende (Bloom et al. 2003, s. 55, Covington 2007, s. 5). Hos kvinnor med exempelvis missbruksproblematik finns ofta förklaringar som knyter an till relationella faktorer (Zelvin 1999, s. 9). Kvinnor kan använda kemiska substanser som ett sätt att hantera en relation med en känslomässigt frånvarande partner, en partner som brukar våld eller för att en relation är på annat sätt skadlig (ibid., s. 13). Missbruk kan också vara ett sätt att bevara relationen med en partner som missbrukar alkohol eller droger (ibid.), liksom kvinnliga förövare överlag är mer benägna att drivas av situationella omständigheter, som risken att förlora sin partner eller en annan viktig relation (Bloom et al. 2003, s. 55).

Feministisk forskning belyser att det finns könsskillnader, vilka grundar sig i att kön skapas i en social kontext präglad av normgivande strukturer (Cullen & Wilcox 2010, s. 5). Eftersom kriminalitet också, enligt denna ansats, konstrueras i en social kontext betraktas kön och kriminalitet som samverkande faktorer, snarare än oberoende (ibid.). Då kvinnor har egna behov – skilda från mannens – som driver utveckling och som uppvisar ett samband med såväl viktimisering som förövarskap blir det särskilt viktigt att ta hänsyn till dessa behov i mötet med kvinnor som fallit offer för relationer som främjar en destruktiv spiral (Bloom et al. 2003, s. 55, Covington 2007, s. 5). I mötet med kvinnor – offer såväl som förövare – blir relationsteorin avgörande ur läkande, stärkande och rehabiliterande aspekter (Zelvin 1999, s. 14). Om relationella faktorer kan förorsaka missbruk eller annan brottslighet, behöver de yrkesgrupper som kommer i kontakt med kvinnorna ta hänsyn till relationers betydelse och implementera detta i sin verksamhet (ibid.). För kvinnor som missbrukar lyfts betydelsen av stödgrupper och relationer till kvinnor i liknande situationer, samtidigt som dysfunktionella relationer behöver utvärderas (Zelvin 1999, s. 22). Genom att inte ta hänsyn till relationer i rehabiliterande arbete med kvinnor blir arbetet således kontraproduktivt och vårdande instanser – behandlingshem, fängelse eller annan instans – förlorar en del av sina syften (Bloom et al. 2003, s. 56).

4. Metod och material

För denna uppsats har kvalitativa intervjuer genomförts för att besvara frågeställningarna “Hur arbetar Kriminalvården med rehabiliterande insatser för kvinnor på svenska kriminalvårdsanstalter?” och “På vilket sätt är det rehabiliterande arbetet anpassat efter kvinnors vägar in i brottslighet?”. Metoden är lämplig eftersom uppsatsens frågeställningar berör utforskandet av ett komplext fenomen. Intervjuer med nyckelpersoner, i detta fall Kriminalvårdspersonal som innehar privilegierad kunskap om Kriminalvårdens arbete, utgör således en viktig och unik möjlighet till informationsinhämtning (Denscombe 2018, s. 268). Begränsad information finns tillgänglig på Kriminalvårdens webbplats men intervjuer är en metod som kan ge en god inblick i anstalters faktiska, praktiska arbete. Med en kvalitativ ansats kan således en djupare förståelse för uppsatsens frågeställningar nå utifrån deltagarnas egna uppfattningar av det arbete som görs vid deras arbetsplats. Det finns däremot begränsningar inom den kvalitativa metoden (Denscombe 2018, s. 23). Eftersom intervjuer som metod riktar sig till ett färre antal deltagare, än till exempel en enkätundersökning, är möjligheten att generalisera resultatet begränsad. Resultatet kommer därför vara avgränsat till att representera de uppfattningar som skildrats genom studiens deltagare, för att istället förmedla en djupare och mer nyanserad bild av en del inom Kriminalvårdens verksamhet.

4.1 Intervjuer

De genomförda intervjuerna är semistrukturerade vilket innebär att en viss struktur med teman och frågor bestämts i förväg, men att själva intervjun är flexibel i vilka frågor som ställs och i vilken ordning (Bryman 2016, s. 563; Denscombe 2018, s. 269). På så sätt finns utrymme att vara flexibel i samtalet och följa upp nya, intressanta riktningar som samtalet tar i stället för att låsas och begränsas till en viss struktur. Vid planeringen av intervjuerna utformades en intervjuguide där problemformuleringen omsattes till konkreta teman med tillhörande frågor (Bryman 2016, s. 565; Dalen 2015, s. 35). De aktuella intervjuernas teman var missbruk, mental hälsa och familjerelationer. Dessa valdes efter uppsatsens syfte att undersöka rehabiliterande arbete. Begreppet “rehabiliterande” omsattes i konkreta parametrar, som kom att utgöra de tre centrala teman som undersöktes i intervjuerna.

Intervjuguiden utarbetades enligt områdesprincipen (Dalen 2015, s. 35) och inleddes därför med bredare, mindre känsloladdade frågor om personens anställning och generella arbetsuppgifter för att senare fokuseras mer mot de centrala temana. Ett stort fokus lades på

formuleringen av intervjufrågor för att undvika oklara och manipulerade svar genom att ställa tydliga frågor, som inte är slutna eller ledande (Bryman 2016, s. 565; Dalen 2015, s. 36). Intervjuguiden omarbetades även under arbetets gång i takt med att nya intervjuer hölls och genom att flexibelt kunna ändra i och anpassa guiden inför kommande intervjuer kunde informationsinsamlingen förbättras.

För att genomförandet av intervjuer skulle vara möjligt togs beslutet att hålla intervjuer via programvaran Skype, till följd av hur anstalterna är brett utspridda i hela landet. Bryman (2016, s. 592) beskriver hur intervjuer på Skype medför både för- och nackdelar. Möjligheten att delta online underlättar för medverkande då långa avstånd inte behöver färdas vilket även medför en flexibilitet i när intervjuer kan hållas (Bryman 2016, s. 592). Eftersom både intervjuare och respondenter kan se varandra finns det, likt vid direkta intervjuer, en möjlighet att skapa en relation och bygga tillit, respondenterna kan dock fortfarande påverkas av intervjuarens yttre egenskaper, som utseende och sätt att föra sig på, vilket riskerar att inverka på svar (ibid.). Skype innebär även ett problem vad gäller tekniken då det finns en risk för dålig mottagning och kvalitetsförsämringar eller att tekniken inte fungerar alls (ibid.). Detta var något som vi vid vissa tillfällen upplevde i form av dålig anslutning, vilket kunde försvåra flytet i intervjun och transkriberingen efteråt. Generellt sett så var Skype ändå ett tillvägagångssätt att föredra i detta fall på grund av fördelarna vad gäller flexibiliteten som möjliggör medverkande.

Eftersom vi är två personer som tillsammans utfört detta projekt och ämnat att vara lika delaktiga i processen genomfördes intervjuerna gemensamt. Att bli intervjuad av två personer istället för en kan dock påverka relationsuppbyggnaden negativt och förvirra intervjupersonen. Vi fann däremot att gemensamma intervjuer var det bästa alternativet och för att undvika förvirring ämnade vi därför att förklara det gemensamma upplägget för intervjupersonerna. Vid intervjuerna delades frågorna upp i olika teman där ansvaret för dessa även fördelades mellan oss. Vid avslutandet av de olika delarna öppnades en möjlighet upp för den andra, som inte ansvarade för den nyligen genomförda delen, att ställa nya frågor.

Efter att samtliga intervjuer genomförts och spelats in så transkriberades det inspelade materialet. Att spela in och transkribera intervjuer är viktigt vid kvalitativ forskning till följd av det mänskliga minnets begränsningar, då vi omöjligt kan komma ihåg allt som sades och det vi kommer ihåg kan ha omedvetet tolkats intuitivt (Bryman 2016, s. 577). Väl genomförda transkriberingar underlättar för en mer noggrann analys eftersom forskaren kan återkomma till dessa under arbetets gång samt säkerställer att viktig information som sades under intervjun inte missas och därmed uteblir ur analys och resultat till följd av selektivitet

(Bryman 2016, s. 577; Tavory & Timmermans 2014, s. 53). Därför lades mycket tid och energi ner för att transkriberingen av intervjuerna skulle bli så fullständig och exakt som möjligt (Bryman 2016, ss. 579-580).

4.1.1 Urval

För att komma i kontakt med potentiella deltagare för studien skickades en förfrågan via ett mailformulär på Kriminalvårdens webbplats. Förfrågningarna sändes dels till Kriminalvårdens huvudkontor, dels till de sex kvinnoanstalter som finns i Sverige. Vid den inledande kontakten beskrevs i korthet uppsatsens syfte, den kunskap vi eftersökte hos intervjupersonerna samt förutsättningarna för intervjuens genomförande, för att säkerställa att den forskningsetiska principen om information om forskningsprojektet upprätthölls (Bryman 2011, s. 131; Denscombe 2018, s. 447). Mailledes fick vi kontakt med personal på olika anstalter och kunde därigenom ta del av kontaktuppgifter till ytterligare blivande informanter. Intervjuer kunde slutligen genomföras med sex deltagare vid två olika anstalter.

Vid den inledande kontakten med Kriminalvården efterfrågades intervjupersoner med inblick i den vardagliga verksamheten, med särskild erfarenhet i rehabiliterande arbete. Att handplocka informanter utifrån kunskap som bedöms relevant för uppsatsens syfte innebär att ett målstyrt och subjektivt urval användes (Bryman 2016, s. 498; Denscombe 2018, s. 67). Denna urvalsmetod försåg oss inledningsvis med fyra deltagare. Vid dessa intervjuer tillämpades sedan ett snöbollsurval, där kontakt med ytterligare deltagare möjliggjordes genom de befintliga intervjupersonernas kontaktnät (Bryman 2016, s. 504; Denscombe 2018, s. 70), och resulterade i att vi fick kontakt med ytterligare två deltagare. De båda urvalsmetoderna medförde att vi kom i kontakt med intervjupersoner som var verksamma inom olika yrkesroller, men som samtliga hade erfarenheter som var av betydelse för att besvara uppsatsens frågeställning. Intervjupersonerna har befattningar som programledare, barnombud, kontaktperson, klienthandläggare och verksamhetsstödjare. Vidare kunde exempel på arbetsuppgifter förenade med dessa tjänster vara att leda behandlingsprogram med grund i kognitiv beteendeterapi, klientkontakt, stödjande samtal samt samordnande och verkställande av verksamhetens arbete. Intervjupersonerna utgjordes av fem kvinnor och en man, med tjänstgöring inom kriminalvården som sträckte sig från några år till uppemot 25 år. Under dessa perioder har intervjupersonerna arbetat under olika befattningar som sammantaget kunde bidra med allsidig kunskap om den dagliga verksamheten, då berättelser kunde baseras både på nuvarande och tidigare erfarenheter.

4.2 Trovärdighet och pålitlighet

Vid en kvalitativ forskningsmetod är det lämpligt att mäta hur exakt och träffsäkert ett forskningsprojekt är med andra kriterier än den kvantitativa metodens mer etablerade kriterier: reliabilitet och validitet (Denscombe 2018, ss. 419-420). Inom den kvalitativa metoden mäts exakthet och träffsäkerhet snarare genom att begrunda metodens trovärdighet och pålitlighet (ibid., s. 420). För att kontrollera tilliten i den empirin som insamlats genom intervjuerna har datan triangulerats, vilket betyder att de resultat som framkommit av en datakälla har kontrollerats mot resterande källor (ibid.). I de fall liknande exempel har återkommit hos flera deltagare har detta betraktats som trovärdiga, tillika representativa, data.

Vid en kvalitativ metod utgör forskaren inte sällan en del av forskningsinstrumentet genom att vara delaktig både i datainhämtningen liksom analysen av datan (Denscombe 2018, s. 421) – likaså vid denna studie. Eftersom det är vi som skriver uppsatsen som har utfört intervjuerna, för att sedan tolka och analysera den inhämtade data, utgör vi en del av det metodologiska tillvägagångssättet vilket försvårar möjligheten att replikera studien (ibid.). Studiens pålitlighet påvisas därför istället genom ett noga utarbetat metodavsnitt där metod- och analysval redovisas, liksom de reflektioner som gjord inför och under pågående arbete.

4.3 Etiska överväganden

Arbetet med uppsatsen har präglats av genomgående etiska reflektioner, vilka haft sin utgångspunkt i fyra forskningsetiska huvudprinciper (Denscombe 2018, s. 438). Principerna upprätthåller gemensamt den maxim som fastslår att forskning ska bedrivas inom ramen för vad som är moraliskt försvarbart, och grundar sig i att intervjupersonerna inte löper någon risk genom att delta i projektet, att deltagandet är frivilligt och baseras på informerat samtycke, att syftet med projektet kommuniceras sanningsenligt och vilar på en vetenskaplig grund samt att projektet följer ramen för nationell lagstiftning (ibid.).

Vidare inleddes kontakten med de potentiella deltagarna genom att i skriftligt format informera om projektets grundläggande syfte och att intervjuerna var ämnade att utgöra en del av en examensuppsats, i enlighet med informationskravet (Bryman 2016, s. 170; Denscombe 2018, s. 447). Förutsättningen för intervjun presenterades också, med en avslutande fråga om önskan att delta (Bryman 2016, s. 170). Efter att en önskan om att delta uttryckts översändes ett skriftligt informations- och samtyckesformulär (se bilaga 1). Formuläret utformades efter en stödmall hämtad på Etikprövningsmyndighetens hemsida

(Etikprövningsmyndigheten u.å.). Formuläret innefattade närmare information om projektet, men även hur deltagarens personuppgifter samt de svar som skulle framkomma genom intervjuerna kommer att behandlas. I likhet med konfidentialitetskravet anfördes att insamlade uppgifter inte kommer att delas med andra än ansvariga för uppsatsen, och att materialet kommer att raderas efter att uppsatsen färdigställts (Bryman 2016, ss. 170-171; Denscombe 2018, s. 451). Av hänsyn till nyttjandekravet kommunicerades att intervjuerna genomförs med syfte att användas som empiriskt material i en kandidatuppsats, och att datan endast kommer att användas för detta ändamål (ibid.; Vetenskapsrådet 2017, s. 27). Formuläret avslutades med uppmaningen att – i det fall deltagaren samtycker – författa sitt medgivande i ett mejl, för att säkerställa att samtyckeskravet uppfylldes (ibid.). Också information om intervjupersonens rätt att när som helst avbryta sitt deltagande inkluderades (Denscombe 2018, s. 448; Vetenskapsrådet 2017, s. 27).

Vid tillfället för respektive intervju efterfrågades samtycke till att genom ljudupptagning spela in intervjun (Vetenskapsrådet 2017, 27), något som också nämnts i samtyckesformuläret. Dessutom repeterades deltagarens rätt att utan motivering dra tillbaka sitt samtycke och avbryta sitt deltagande. Då fyra av sex samtyckesformulär besvarades skriftligen behandlades frågan om samtycke grundligare vid två av intervjuerna, där muntligt samtycke inhämtades.

Avslutningsvis kommer frågan om anonymisering att beröras. I mejlkontakten, i samtyckesformuläret samt vid intervjutillfällena uppmärksammades intervjupersonerna på att deras deltagande kommer att anonymiseras (Bryman 2016, s. 173), och att datan inte kommer kunna härledas varken till anstalterna eller intervjupersonerna. Eftersom intervjupersonerna är få till antalet, liksom antalet kvinnoanstalter är begränsat, ställdes höga krav på anonymisering. För att intervjudatan inte ska kunna sammanlänkas med en särskild individ har detaljer som kan avslöja identiteten hos deltagarna eller härledas till en anstalt avidentifierats (Vetenskapsrådet 2017, s. 40) i uppsatsens analysdel. Dessa detaljer kan innefatta namn, kön, geografisk plats eller andra omständigheter som på något sätt kan vara specifika för en viss anstalt. Deltagarna benämns därför som "intervjuperson" och tilldelas pronomenet "hen", för att skydda den enda manliga deltagarens identitet. Valet att benämna deltagarna som "intervjuperson", istället för med fingerade namn, grundar sig i det ringa antalet deltagare och anstalter. Om flera uttalanden går att knyta till en intervjuperson skulle detta kunna avslöja så pass mycket detaljer om en anstalt att denne går att identifiera, vilket i sin tur riskerar exponera deltagarna vid varje anstalt. Av denna anledning specificeras inte heller vilka av intervjupersonerna som tillhör vilken anstalt.

4.4 Val av analysmetod

Det insamlade intervjumaterialet analyseras genom en tematisk analys. En tematisk analys innebär ett genomförande av sökning efter teman i det aktuella materialet (Bryman 2016, s. 702). Eftersom vi genom uppsatsen avser undersöka rehabiliterande insatser inom Kriminalvårdens verksamhet är det lämpligt att använda sig av en tematisk analys. Genom att identifiera teman och subteman utifrån insamlad empiri kunde vi skapa en överblick över de mönster som framträdde, och på så sätt rama in kärnan i vad vi identifierat som en rehabiliterande verksamhet. Analysen behandlar vad intervjupersonerna beskriver görs och hur vi som författare tolkar detta arbete i förhållande till rehabilitering och forskning om kvinnors behov.

Begreppet tema beskrivs av Bryman (2016) som väldigt abstrakt och ett förtydligande kan därmed vara nödvändigt. I detta fall har vi identifierat teman utifrån vad som är kopplat till forskningens fokus på rehabilitering och behov (Bryman 2016, s. 703). Analysen gick till på det sätt att det transkriberade materialet granskades för att identifiera teman kopplat till fokuset. I ett första steg kategoriseras olika former av rehabiliterande arbete, då vi i intervjuerna inte uttryckligen frågat intervjupersonerna utifrån begreppet utan enkelt bett dem beskriva arbetet utifrån deras upplevelse. Från detta uppkom tre centrala teman i arbetet relaterat till “familj och relationer”, “behandlings- och motivationsprogram” och “trauma och psykisk ohälsa”. Eftersom den semistrukturerade intervjun utformades efter särskilda teman (missbruk, mental hälsa och familjerelationer) är dessa teman närvarande i de teman som senare identifieras vid kodningen av det empiriska materialet, även om somliga teman utgör större, medan andra utgör mindre, delar. Ur de huvudteman som framträdde ur empirin kunde subteman urskiljas. De subteman som identifierades inom temat “familj och relationer” är “prokriminella och prosociala relationer”, “stöd till klienter med barn”, “kontakt med barn” och “barn som motiverande faktor”. Inom temat “behandlings- och motivationsprogram” identifierades subtemana “KBT och individanpassning”, “missbruk” och “ett fokus på kvinnan”. För “trauma och psykisk ohälsa”, som är ett tämligen litet tema, identifierades inga subteman. Simultant vid kodningen av teman görs reflektioner över kopplingar till teori och forskning samt förbättringsområden, alltså det som endast till viss del eller inte alls kan anses bemöta kvinnors behov till rehabilitering.

5. Analys

Inledningsvis kommer den dagliga verksamhet som kan förekomma vid svenska kriminalvårdsanstalter att beskrivas, för att skapa en känsla för myndighetens arbete och således underlätta en djupare förståelse för kommande analys. Därefter följer de tre teman, med subteman, som identifierats.

5.1 Om anstalterna

Även om arbetet inom Kriminalvården präglas av ramverk och följer tydliga rutiner är den ena dagen sällan den andra lik. Klienterna har sysselsättningsplikt dagtid, måndag till fredag, vilket betyder att de behöver ägna sig åt arbete, studier eller deltagande i behandlingsprogram (Kriminalvården u.å.i.). I samtal med en intervjuperson framkommer att det för klienter, som till följd av sitt psykiska mående inte kan delta i ordinarie sysselsättning, eller har svårt att samverka med andra klienter, finns möjlighet till specialprojekt eller enskilt cellarbete. Vidare har Kriminalvårdens klienter möjlighet att lämna in en så kallad hemställan där de kan efterfråga en särskild insats, exempelvis telefon- och besökstillstånd, förfrågan om samtal med kontaktperson, barnombud, psykolog eller annan personal. Det är således klienterna som själva efterfrågar de hjälpinsatser de upplever sig behöva.

De sex kvinnoanstalterna skiljer sig i storlek och kan enligt Kriminalvårdens hemsida (u.å.a;b;c;d;f;g.) ta emot ett spann på 30-122 klienter, men under intervjuerna framkommer att antalet platser på anstalterna är högre än vad som uppges på hemsidan, vilket kan bero på ombyggnation. Däremot uppger intervjupersoner att antalet beläggningar på båda anstalterna är fler än det egentliga antalet platser som finns, vilket förklaras genom införandet av dubbelbeläggningar och att besöksrum tillfälligt kan vara belagda. Det finns således ett högt tryck på Kriminalvården och en intervjuperson tycker sig märka en skillnad i möjligheten till kompetent klientnära arbete (KKA) från när hen började sin anställning några år tidigare, och uppger att det då fanns mer tid att vara ute på golvet, i klientmiljö, och skapa relationer till klienterna. Överlag delar däremot intervjupersonerna en uppfattning om att det finns tillräckligt med resurser för att möta klienternas behov, även om mer resurser alltid önskas.

Fastän det för denna uppsats identifierats särskilda teman som anses utgöra kärnan i en rehabiliterande verksamhet understryker intervjupersonerna att arbetet för framgångsrik återintegrering i samhället för klienterna är närvarande och genomsyrar allt som görs i den dagliga verksamheten.

5.2 Familj och relationer

5.2.1 Prokriminella och prosociala relationer

I samtal med en intervjuperson framgår det att många klienter ofta har ett behov av att arbeta med sina relationer på utsidan. Arbetet handlar både om att upprätthålla befintliga relationer, men att också ompröva skadliga relationer som verkar prokriminellt för klienten, det vill säga relationer som kan främja kriminellt beteende. Daly (1992) lyfter hur relationer ofta utgör en del i kvinnors vägar in i brottslighet. Även om intervjupersonerna – med hänsyn till klienternas personliga integritet – inte kan ge konkreta exempel på vilka brott klienterna verkställer sina straff för, eller vilken bakgrund de kommer från, är det en intervjuperson som beskriver den komplexa situation som kvinnorna kan befinna sig i. I ett samtal om hur anstalterna förhåller sig till klienter som själva blivit utsatta för brott beskriver intervjupersonen att det i samtal om relationsvåld kan framkomma att kvinnor, utöver att utöva våldet, också kan ha blivit utsatta för det. Intervjupersonen menar att kvinnors våldsbrott – i synnerhet mot en partner – kan bero på att hon tidigare utsatts för våld, eller att en partner, eller annan nära relation, kan vara en bidragande faktor till ett narkotikabrott. Även om detta endast är hypotetiska exempel från intervjupersonens ackumulerade erfarenhet av arbete med klienter beskriver hen att det i slutändan ofta finns en tydlig och mångfacetterad bild av varför klienten befunnit sig i den kriminella situation hon nu avtjänar ett straff för. För att återkoppla till Daly (1992) skulle detta således kunna gå i linje med flera av de vägar hon beskriver. Intervjupersonens exempel behandlar särskilt de vägar som Daly (1992, ss. 27-28) benämner som “battered women” och “drug-connected women” där klienterna har eller har haft en våldsamt relation, alternativt har ett förhållande till narkotika vars ursprung kan härledas till en relation. Också relationsteorin belyser korrelationen mellan relationer och missbruksproblematik, genom att ett drogmissbruk kan mildra lidandet av en dysfunktionell eller destruktiv relation, eller för att bevara relationen med en missbrukande partner (Zelvin 1999, s. 13). Samtidigt kan dysfunktionella och destruktiva relationer leda till en depressiv spiral där risken för kvinnor att falla in i offer- eller förövarskap ökar (Bloom et al. 2003, ss. 54-55). En intervjuperson uppger att det inom Kriminalvården finns möjlighet att hjälpa klienterna ta avstånd från destruktiva relationer på utsidan genom att förmedla kontakt till externa aktörer inför frigivning, och ger exempel på vad detta kan innefatta:

Det kan vara allt från att man behöver hjälp med att fixa skyddad identitet – ifall man behöver [...] bort från det man har på utsidan – till att många startar upp en ny kontakt med socialtjänsten och [...] behöver få ett skyddat boende.

Genom insatser som skyddade personuppgifter och skyddat boende kan kvinnorna frigöra sig från relationer som är prokriminellt betingade, då en destruktiv relation inte sällan kan föranleda kvinnors möte med rättsväsendet (Daly 1992, s. 35). Att flera intervjupersoner uppger att de vid sina anstalter arbetar med prokriminella relationer uppvisar således en medvetenhet hos personalen för relationers betydelse för kvinnors rehabilitering, och går i linje med den forskning som genomförts på ämnet.

En intervjuperson framhåller däremot att det rehabiliterande arbetet är mer komplext än att endast rikta in sig på prokriminella relationer och säger att “Man vill gärna plocka bort saker som finns, men det handlar om att fylla på med bra saker.” Och lägger med eftertryck till “Framför allt fokus på att fylla på med bra saker.” Uttalandet åsyftar prosociala nätverk som kan hjälpa klienten i sin rehabilitering, till exempel relationen till familj och vänner på utsidan. Detta går återigen i samklang med forskning som lyfter fram hur insatser som grundar sig i relationsteorin främjar rehabiliteringen hos kvinnliga lagöverträdare. Om bristfälliga relationer kan vara en faktor till kvinnors kriminalitet, bör stärkande relationer ha en läkande och rehabiliterande effekt (Zelvin 1999, s. 14). Insatser som i forskning (Bloom et al. 2003, ss. 76, 86; 2004, s. 43; Zelvin 1999, s. 22) lyfts fram för en lyckad rehabiliteringsprocess innefattar gemenskap med andra kvinnor, socialt stöd och att det finns ett socialt nätverk på utsidan efter frigivning. Att Kriminalvårdens verksamhet bygger på att kvinnor och män verkställer sina straff skilda från varandra innebär inte bara att klienterna genomför rehabiliterande insatser som behandlingsprogram i gemenskap med andra kvinnor, utan också att den miljö som kvinnorna dagligen befinner sig präglas av denna gemenskap. Detta skulle, enligt nämnd forskning, tillstå kvinnors relationella behov och främja en lyckad återintegrering i samhället efter frigivning (Bloom et al. 2003, s. 76; 2004, s. 43). Detta är av betydelse då en misslyckad återintegrering riskerar att avskärma kvinnor från samhället, vilket följaktligen kan leda till att den depressiva spiralen fördjupas, vilket i sin tur skulle leda till ytterligare isolering – i enlighet med det förlopp som beskrevs under avsnitt 3.2.

Inom Kriminalvården förekommer således arbete som syftar till att omvärdera prokriminella relationer såväl som att främja prosociala. I arbetet för att upprätthålla relationer görs dock kontinuerligt ett övervägande mellan vad som är bäst för klienten, och vad som är bäst för den familj och de vänner som finns på utsidan. En intervjuperson

förklarar att det är de utomstående perspektiv som får företräde, och i de fall det finns barn med i bilden är det alltid barnets bästa som styr.

5.2.2 Stöd till klienter med barn

Av intervjuerna framkommer att många klienter har barn, men att många av barnen är placerade utanför det egna hemmet. Huruvida mammorna har kontakt med sina placerade barn varierar. En intervjuerson förklarar att “här med tjejerna så är [...] större delen av barnen placerade redan från början” och jämför detta med när hen arbetade på en anstalt för män, då det huvudsakligen fanns en mamma på utsidan som hade vårdnaden om barnen. Intervjuersonen fortsätter med att beskriva relationen mellan föräldrarna genom att säga att “antingen har de ingen kontakt, eller så sitter den andra föräldern inne också, så att barnen i hög grad är placerade.” Även om det inte framgår huruvida barnen blivit placerade till följd av frihetsberövandet eller om de varit det sedan tidigare, framhåller intervjuersonerna ändå att kvinnor i större utsträckning har en mer aktiv roll som vårdnadshavare, vilket går i linje med resultaten från tidigare forskning (Wright et al. 2012, s. 2023). I ett samtal om utbildningen för kriminalvårdens personal uppmärksammar en intervjuerson betydelsen av att få ta del av så kallade påbyggnadsutbildningar – utbildningar som sträcker sig utöver Kriminalvårdens grundutbildning – som riktar sig till arbete med kvinnliga klienter. Intervjuersonen förklarar att utbildningen förmedlar forskningsbaserad kunskap om frihetsberövade kvinnor och lyfter exemplet att förekomsten av barn skiljer sig åt från kvinno- och mansanstalter – där det är vanligare för kvinnor att ha barn på anstalten.

Tidigare forskning belyser att separation från familj och barn kan vara förenat med stort lidande för – i synnerhet – frihetsberövade kvinnor, och att separationen inte sällan är förenad med skuld- och skamkänslor (Zettler 2020, ss. 57-58). Intervjuersoner på respektive anstalt berättar om hur de på olika sätt stöttar klienter som har barn, tillika hur anstalterna arbetar för att upprätthålla kontakt mellan mammor och barn. I anstalternas dagliga verksamhet kan klienterna, genom att lämna in en hemställan, uttrycka ett behov av prata med sin kontaktperson eller ett av anstalternas barnombud om sin och sitt barns situation. En intervjuerson uttrycker följande om den stödjande roll som hen och hens kollegor ibland står inför:

Det är ju väldigt svårt att [...] stötta någon i det. Alltså man försöker göra sitt bästa som kontaktperson – det vet jag att alla försöker – men det är liksom ingen som kan ersätta ens barn. [...] Det är väldigt svårt men vi försöker ju underlätta så mycket vi kan.

En annan intervjuperson ger exempel på vad för typ av stöttning klienterna kan vara i behov av. En stor del av stödet handlar om att finnas till och lyssna på klienten, men också att förmedla information och svara på frågor. Intervjupersonen berättar att det kan handla om att mer ingående förklara ett beslut som har fattats på anstalten som rör klientens barn.

Klienter kan dock vara i behov av externa kontakter angående sin föräldraroll. Det kan handla om kontakt med socialtjänsten, eller verksamheter som BUFFF och QRUT. Flera intervjupersoner beskriver ett nära samarbete med BUFFF, som är en organisation som erbjuder stöd till barn med en frihetsberövad familjemedlem. BUFFF besöker anstalterna vid en handfull tillfällen per år för att informera om sin verksamhet och erbjuda stöd till mammorna på anstalten. QRUT beskrivs på ett liknande sätt, men att deras verksamhet i första hand riktar sig till föräldrar som behöver stöd.

I det stödjande arbete som förekommer på kriminalvårdsanstalterna tycks ett relationellt hänsynstagande gentemot klienterna närvara. Enligt relationsteorin bör kvinnors relationer utgöra en aktiv roll i det rehabiliterande arbetet, då detta främjar en lyckad återintegrering i samhället och därmed minskar återfallsrisken (Bloom et al. 2003, s. 56). Genom att personal på kriminalvårdsanstalter legitimerar mammors känslor i separationen från sina barn – dels genom egna samtal, dels genom kontakt med organisationer som BUFFF, och framför allt QRUT – beaktas det behov kvinnor ofta har av stödgrupper, tillika annat socialt stöd (Zelvin 1999, s. 22).

5.2.3 Kontakt med barn

För att ansöka om telefon- och besökstillstånd för kontakt med barn skriver klienterna en hemställan. Huruvida kontakt med barn kommer att beviljas utgår alltid från barnets bästa. Beslutet grundar sig på bestämmelserna i Barnkonventionen och fattas av socialtjänsten. Eftersom det endast finns sex kvinnoanstalter i landet kan det geografiska avståndet försvåra besöken från barn. Däremot arbetar anstalterna med digitala medel för att upprätthålla kontakten – om denna beviljats – mellan mammor och barn, och en intervjuperson förklarar att “Vi har ju klienter från hela Sverige. Det är inte alltid det blir så mycket besök. Men Skype- och telefonsamtal till barnen är det vi försöker ordna.” En annan intervjuperson berättar vilken möjlighet Skype utgör för att upprätthålla relationer och säger:

Vad som också blivit mycket bättre sen jag började [...] är att alla som har en relation med sina barn, oavsett om de är placerade eller inte, får möjlighet att ha Skype-samtal med dem varje vecka. [Jag tror] vi har 15-17 klienter som varje vecka har samtal med sin familj eller sitt barn [...] så det fungerar faktiskt riktigt bra nu. Jag vet inte om det är Covid vi ska tacka för det, men det är ett sådant område som jag ser har blivit en jätteförbättring – att det går snabbare och det är fler som kan [...] få se sitt barn och prata [med det].

I det fall socialtjänsten beviljat kontakt mellan mammor och barn finns det således flera verktyg inom Kriminalvården, utöver fysiska besök, för att upprätthålla kontakt med barn. Sättet som personal på kriminalvårdsanstalter arbetar med relationen mamma-barn går dels i linje med relationsteorin som framhäver att relationen till familj kan ha en stärkande och prosocial effekt (Zelvin 1999, s. 14), men också den tidigare forskning som belyser att kontakt med familj och barn kan minska återfallsrisken för kvinnliga lagöverträdare (Zettler 2020, s. 59). Genom att erbjuda både telefon- och Skypesamtal, utöver fysiska besök, uppmärksammas således kvinnors relationella behov vilket torde verka brottsförebyggande. På samma sätt borde nekade telefon- och besöksrättigheter utgöra en riskfaktor för återfall i brott. En intervjuperson berättar att nekad kontakt till barn kan ha en isolerande effekt och säger:

Det kan vara [...] så att socialtjänsten har gjort en bedömning att du inte ska ha kontakt med dina barn just nu när du sitter [...]. De gångerna upplever jag – då är det ännu mer problem för då har du knappt någon att prata med, för att du ska [...] hållas utanför situationen.

Uttalandet går också i linje med hur relationsteorin belyser de konsekvenser kvinnor kan få genom att isoleras från sina relationer eller samhället i stort (Bloom et al. 2003, ss. 54-55). Att nekas kontakt med sitt barn skulle kunna innebära att isoleringen förstärks, att den depressiva spiralen fördjupas (ibid.) och att rehabiliteringen hämmas.

5.2.4 Barn som motiverande faktor

Vidare har regelbunden kontakt med barn, och familj, visat sig motivera kvinnliga lagöverträdare till en positivt betingad livsförändring och dessutom verka brottsförebyggande (Zettler 2020, s. 59). En intervjuperson pålyser hur ett frihetsberövande straff kan vara en faktor som hjälper kvinnor att se sitt moderskap som en motiverande faktor. Intervjupersonen förklarar att “på utsidan finns det så mycket annat som kan locka i form av droger och så

vidare [...]”, men att kvinnorna inne på anstalten sedan kan uttrycka en önskan om att “bli en bra mamma.” Bilden av att barn har en motiverande inverkan på klienterna delas av flera intervjupersoner. En annan intervjuperson beskriver hur flertalet av de klienter hen mött i sitt arbete har uppgett att “jag har barn som jag ska kämpa för”, oavsett hur besvärlig klientens livssituation tyckts vara. Barn förefaller således vara en stor anledning till att klienter strävar efter ett liv fritt från kriminalitet och missbruk, vilket går i linje med tidigare forskning, samtidigt som det ger stöd åt de teorier som accentuerar hälsosamma relationers betydelse för det rehabiliterande arbete som klienterna kan ta del av vid en kriminalvårdsanstalt.

Genom att uppmärksamma och ta vara på den motivation som kvinnliga klienter uttrycker i relation till sitt moderskap tillstår de båda anstalterna de behov som inte sällan finns hos klienterna på kriminalvårdsanstalter för kvinnor. En intervjuperson berättar att anstalten hen jobbar på arbetar för att starta upp en föräldrautbildning, vilket kan betraktas som ett sätt att värna om den motivation klienterna får genom sina barn. I tidigare forskning har föräldrautbildningar uppmärksammats som ett sätt för föräldrar att förbereda sig på den roll som väntar dem efter frigivning (Wright et al. 2012, s. 2023). Med hänsyn till att flera klienter vid tiden för frihetsberövandet haft barn som är placerade utanför hemmet, eller att andra omständigheter – liksom droger – distraherat från modersrollen, skulle en föräldrautbildning kunna hjälpa klienterna att förbereda sig inför att återta sin roll som mamma. Somliga klienter har barn som väntar på dem efter frigivning, medan andra har en längre väg för att återfå vårdnaden om sitt barn. Oavsett skulle en föräldrautbildning kunna stötta kvinnorna till ett hållbart föräldraskap och förhoppningsvis främja en god relation mellan mammor och barn. Då klienterna kan finna motivation genom relationen till sina barn, och i allmänhet gagnas av starka sociala relationer, skulle en förbättrad relation med sina barn kunna leda till en positiv spiral för mammor på anstalt; ju bättre relation med barnet, desto starkare motivation för mamman att upprätthålla en icke-kriminell livsstil, vilket i sin tur skulle kunna fördjupa relationen med barnet ytterligare.

Hur arbetet med relationen mellan mammor och barn ser ut på en kriminalvårdsanstalt kan således påverka utfallet av det rehabiliterande arbetet. Genom att uppmärksamma och, i möjlig mån, tillgodose klienters behov av kontakt med sina barn bidrar anstalterna till en lyckad återintegrering i samhället. Samtidigt måste barnets bästa alltid väga tyngst vid bedömningen av om kontakt mellan mamma och barn ska beviljas. Vad som är bäst för klienten respektive barnet kan därför ibland skilja sig åt, där klientens behov och barnets bästa måste vägas mot varandra. Eftersom telefon- och besöksrättigheter i slutändan kommer beslutas utifrån barnets bästa, behöver anstalterna istället tillgodose behoven hos mammor

som nekats kontakt på andra sätt; genom stödsamtal och att vara behjälpliga i kontakten med socialtjänsten, liksom organisationer som BUFFF och QRUT.

5.3 Behandlings- och motivationsprogram

När en ny klient först kommer till anstalten utförs en VSP-utredning där de får svara på 72 frågor relaterade till allt ifrån uppväxt, kriminalitet, tankar och livet i stort. Från dessa frågor kartläggs bland annat återfallsrisk och behov för att identifiera riskområden och göra upp en verkställighetsplan med insatser för rehabilitering. En insats som kan sättas in för klienter som enligt utredningen har en hög- eller medelrisk för återfall i brott, och som anses ha behovet, är olika behandlingsprogram. De som bedömts ha låg risk för återfall i brott får således inte möjlighet att gå ett behandlingsprogram, fastän de uttrycker en önskan om det. En intervjuperson beskriver även hur det endast finns ett visst antal platser och att det då är utredningen som talar för hur klienters insatser ska prioriteras. På mindre anstalter, vilket kvinnoanstalter ofta är, påpekar samma intervjuperson att det är ett begränsat antal behandlingsprogram som kan vara igång samtidigt, vilket är ett dilemma som även lyfts i en rapport av Kriminalvården (Kriminalvården 2023, s. 19). Det lägre antalet kvinnor på anstalter framställs i rapporten även innebära en begränsning för "möjligheten att bedriva olika grupprogram" (ibid.). Vilken insats en klient har tillgång till kan alltså vara beroende av tid och plats. För de kvinnliga klienterna, som vid rehabilitering har ett specifikt behov för gemenskap och relationer till andra kvinnor som befinner sig i liknande situationer (Bloom et al. 2003, s. 84; Zelvin 1999, s. 22), innebär begränsningen en stor nackdel. Detta eftersom relationsteorin framhäver vikten av denna gemenskap och därmed det positiva med grupprogram.

Fastän insatser från kriminalvårdsanstalterna upphör vid frigivning beskriver en intervjuperson att de, mer än själva rehabiliteringen, även hjälper till att förmedla kontakter för fortsatt stöd efter frigivning: "Vi hjälper ju dem när de befinner sig hos oss men vi kan hjälpa till att skaffa kontakt med socialtjänst så att den här behandlingen kan fortsätta". Det är alltså inte säkert att en klient hinner avsluta en behandling innan straffet är avtjänat, eller så finns det andra faktorer som innebär en återfallsrisk. I dessa fall är just förmedlingen av kontakter viktigt i arbetet, som en intervjuperson beskriver det.

5.3.1 KBT och individanpassning

Majoriteten av de behandlingsprogram Kriminalvården erbjuder är baserat på så kallad kognitiv beteendeterapi (KBT). KBT behandlar "hur man hanterar tankar, känslor och

beteenden” och grundar sig, enligt en intervjuperson, i tanken att “om man kan hantera en del kan man påverka den andra”. Behandlingsprogram finns dels som individuella och grupprogram men även blandat. Ett blandat behandlingsprogram som återkommer i flera intervjuer är Krimfokus och förklaras av intervjupersoner rikta sig till “generell kriminalitet”. Programmet består av tre moduler, en för varje komponent i KBT: tanke, känsla och beteende. En programledare som driver programmet återger hur de i Krimfokus lär klienterna olika konkreta känslö- och tankeverktyg. Verktyg beskrivs exempelvis handla om att ersätta negativa tankar med positiva, hantera känslor samt att de i programrummet övar på olika situationer för att främja ett visst beteende. Dessa verktyg förklaras innebära en inläring som handlar om att lära klienterna hur de bättre ska kunna hantera olika situationer som uppstår. Intervjupersonen sammanfattar att vissa klienter anser verktygen som töntiga, samtidigt som andra klienter använder sig av dessa verktyg och stolt berättar om det i programrummet. Idén om att tankar och känslor återfinns i beteenden känns även igen från teorier och tidigare forskning. Daly (1992, ss. 45-46) poängterar att en del av kvinnliga lagöverträdare är väldigt emotionellt belastade och har svårt att hantera sina känslor. Specifikt för “harm-and-harming women” framställs oförmågan att kunna hantera situationer och känslor som en riskfaktor för kriminellt beteende. Därför kan det förstås hur KBT kan hjälpa kvinnliga intagna rehabiliteras och minska återfallsrisken. I beskrivningen av kvinnors relationella erfarenheter i förhållande till relationsteorin uppger Covington (2007, s. 9) att kvinnor i problematiska, ensidiga eller isolerade relationer ofta präglas av intensiva tankar och känslor som kan kopplas till missbruk och annan problematik. Vid frihetsberövning förstärks sedan många av dessa känslor av till exempel skam till följd av samhällets stigmatisering av kvinnliga lagöverträdare (ibid.). Just tyngande tankar och känslor verkar vara ett genomgående tema vad gäller kvinnliga lagöverträdare och betydelsen av KBT blir därmed evident.

Flera av kriminalvårdens behandlingsprogram är manualstyrda, vilket innebär att de följs utefter en viss mall och struktur. En intervjuperson uppmärksammar möjligheten till individanpassning inom begränsningen av en manual och understryker hur det är utifrån klientens individuella problematik som verktyg och exempel appliceras, och att det således inom behandlingen finns ett stort fokus på själva klienten. Samtidigt estimerar en annan intervjuperson att individuella bedömningar fortfarande är begränsade utifrån programmets evidensbaserade upplägg och att frånga manualen för att individanpassa är således ingenting som programledare uppmuntras till, eftersom de inte är utbildade terapeuter eller psykologer. Individanpassning kan anses viktigt eftersom Dalys teori (1992) talar för betydelsen av

individuella skillnader inom populationen och faran med generaliseringar. Definitionen av rehabilitering, enligt Bloom et al. (2003, s. vi), handlar om att behandla *orsaker* till kriminalitet, samtidigt kan vägar in i kriminalitet se väldigt olika ut beroende på individen. Ett fokus på individualitet blir således en central del av rehabiliteringsarbetet och det är utefter individen som Kriminalvården gör en verkställighetsplan och sätter in insatser.

“För att underlätta övergången mellan fängelsetiden och livet i frihet”, för de klienter som behöver extra stöd, finns det även olika utslussningsåtgärder (Kriminalvården u.å.h). En utslussningsåtgärd som uppkommit i intervjuer är halvvägshus. Kriminalvårdens hemsida uppger att halvvägshus “kan till exempel gälla den som saknar bostad eller inte är redo att vistas i sin bostad längre perioder” (Kriminalvården u.å.h). I vägen för “street women”, inom Dalys teori (1992), är just bostadssituationen en central del. Likaledes belyser Chesney-Lind vikten av ett tryggt hem eftersom många flickor enligt hennes feministiska modell börjar sin avvikande karriär med att rymma hemifrån. Har klienterna vid frigivning inte en hållbar plan för bostad kan detta innebära att de hamnar i situationer som liknar vad som ledde dem in i missbruk eller kriminalitet från första början. Möjligheten att vid frigivning erbjuda de klienter, som har behov för det, en bostad kan därmed anses vara en nödvändig individanpassning för att minska risken för återfall i brott. Däremot så kan kortare straff innebära ett hinder för utslussning och många klienter med korttidsstraff blir aldrig aktuella för dessa åtgärder (Kriminalvården 2023, s. 20). Generellt sett begår kvinnor oftare än män brott med kortare straff (ibid., s. 128) vilket innebär att detta hinder oproportionerligt drabbar kvinnor.

5.3.2 Missbruk

Flera av intervjupersonerna förklarar att det inte finns något “renodlat” program för missbruk på deras anstalter, men att det däremot kan finnas delar i program som berör missbruksbehandling i det fall den problematiken ligger till grund för kriminaliteten:

[Vid] specialiteten kring missbruksbehandling ska fokuset ligga hos socialtjänsten. Det är professionen som ska vara bäst på det. Vi ska vara bäst på att jobba med kriminalitet. Det är i första hand kriminalitetsprogram som vi jobbar med. Men om kriminaliteten är driven av missbruk så finns det inslag av missbruksbehandling i programmen också.

Att en grupp kvinnors väg in i kriminalitet, i enlighet med Dalys (1992) teori, är präglad av droger och alkohol är alltså något som Kriminalvården uppmärksammar i

rehabiliteringsarbetet. Genom att ta hänsyn till hur en missbruksproblematik kan ligga till grund för kriminalitet visar Kriminalvården en förståelse för att vägar ut ur brottslighet bör grundas i vägen in för en lyckad rehabilitering. I och med behandlingsprogrammets fokus på KBT kan det även identifieras en annan, mer indirekt koppling till missbruk. Forskning och teori visar på hur kvinnors missbruk ofta grundas i en vilja att lindra psykisk smärta (Langan et al. 2001, s. 295). Känslor och tankar kan därför vara en utlösare för alkohol- och droganvändning och genom att i behandlingsprogram arbeta med KBT kan klienterna få verktyg som kan hjälpa till att hantera känslomässiga triggers och förebygga återfall.

Vårdvistelse är en utslussningsåtgärd som intervjupersoner förklarar att klienter med missbruksproblematik kan få, i det fall det bedöms vara viktigt för att minska återfallsrisken. Missbruksproblematik beskrivs vara något som uppmärksammas mest mot frigivning i slutet av ett avtjänat straff, och en intervjuperson hänvisar till hur Kriminalvårdens expertis är kriminalitet och att vissa externer är bättre på just missbruk. Forskning visar att det är vanligt för lagöverträdare med drogproblematik att vid frigivning återvända till en kriminell livsstil, i det fall missbruk inte behandlas under eller direkt efter frihetsberövning (Covington 2007, s. 13). Covington (2007, s. 11) påstår att det är av stor vikt att planering av återintegrering görs tidigt när nya klienter kommer till en anstalt, och en intervjuperson beskriver även hur planering för frigivning och utsluss är en viktig del av verkställighetsplanen och är således något som tidigt tas i beaktning. Eftersom Kriminalvården, som tidigare avhandlats, kan ta med inslag av missbruksbehandling i behandlingsprogram samt erbjuda utsluss som bemöter detta, kan det antas att den missbruksproblematik det är vanligt att kvinnliga lagöverträdare har, blir väl bemött i ett försök att minska återfallsrisken.

5.3.3 Ett fokus på kvinnan

I en diskussion om behandlingsprogram uttrycker sig en intervjuperson angående programmets (till en början) androcentrism:

Äsch, jag kan säga att alla program är från början på män, för män, forskade på män, framtagna för män och sen kör man dem på män och på kvinnor och sen modifierar man dem med tiden och så.

Intervjupersonen poängterar att programmen på senare tid modifierats för att kunna användas på kvinnor också, men det faktum att de från början är gjorda för män är intressant eftersom det visar hur forskning och påståenden om en manlig bias även är applicerbara i Sveriges kriminalvård. Samma intervjuperson poängterar hur kvinnliga klienter genom tiden haft svårt

att relatera till och identifiera sig med exempel och moment som varit typiskt manliga, fastän program modifierats för att användas på kvinnor också:

Om vi säger att en tjej har begått ett våldsbrott och vi pratar om det – då är det, då försöker vi ju hitta triggers där också. Då kanske det är mer känslomässiga triggers. De känner sig kränkta, sårade, ledsna. Det kan naturligtvis killar också göra, men ibland blir exemplena väldigt stereotypa, liksom. Men kvinnlig våldsbrottslighet är ju ofta känslomässig, medan mäns våldsbrottslighet är ju oftast instrumentell. Nu generaliserar jag ju grovt, men det är lite den bilden jag har haft under mina år som programledare. Och då måste exemplena också vara lite mer anpassade. Men jag tror de har blivit bättre på det nu, men vi fick stängas lite med det under vår tid.

Bevisligen har hen en uppfattning om att detta ska ha blivit bättre nu, vilket är positivt. Det talar däremot för att fler program bör konstrueras för kvinnliga lagöverträdare. Med ovanstående i åtanke kan det vara värt att lyfta frågan om varför behandlingsprogram anpassade för kvinnor görs genom att modifiera redan befintliga, grundade i forskning där mannen utgjort normen, framför att ta fram nya program som specifikt bemöter kvinnors behov?

Ett program som däremot i grund och botten är gjort för kvinnor är ett med namnet “Vinn”. Det är dock inte ett behandlingsprogram utan ett motivationsprogram och fokuserar därmed mycket på motiverande samtal men även KBT. Just till följd av att det är ett motivationsprogram, som riktar sig till klienter med låg risk för återfall i brott, uttrycker personal att det inte prioriteras på anstalter och beskrivs därmed inte vara vanligt förekommande längre. Resurser och fokus ges i första hand till behandlingsprogram riktade till hög- och medelriskklienter. En intervjuperson uttrycker avsaknaden av programmet:

Det var det enda programmet – dock inte ett behandlingsprogram, utan ett motivationsprogram – som var gjort av kvinnor för kvinnor.

Samtliga av de intervjupersoner som har erfarenhet av Vinn talar väldigt positivt om programmet. Att Vinn är ackrediterat, grundad i forskning av kvinnor och för kvinnor, märks i hur det är uppbyggt. I diskussionen om Vinn vid en av intervjuerna lyfter intervjupersonen att det vid möten kunde uppstå djupa, allvarliga samtal och att “man kunde prata om hela livet”. Att i rehabilitering beröra delar av “hela livet” är viktigt i förhållande till Dalys teori (1992) som förespråkar att det är erfarenheter i ett helt livsperspektiv som tillsammans skapar vägarna till kriminalitet. Intervjupersonen nämner även att de i programmet kan prata “om de riktigt allvarliga sakerna”. I enlighet med Dalys teori (1992) är det många som upplevt

trauma och utsatthet och att bearbeta dessa allvarliga saker som ofta ligger till grund för vägarna kan vara väldigt givande, som en intervjuperson beskriver det: “många fick jättemycket ut av att våga börja öppna sig”. En intervjuperson uttalar sig även om klienters attityder till programmet:

Jag har haft kontakt med klienter som har gått Vinn. Väldigt, väldigt många som är [positiva] till det. [Det är ett] motivationshöjande program. Alla klienter som jag har haft kontakt med som produktionsledare som har gått Vinn har varit väldigt positiva till det.

De kvinnor som fått ta del av programmet verkar alltså nöjda. Något som är speciellt bra med Vinn och som flera intervjupersoner nämnde är att det finns en möjlighet för alla att delta, också de med låg risk för återfall. För de klienter som sitter inne på kortare straff erbjuder Vinn även en unik möjlighet till stöd, annars kan det korta straffet innebära att ingen insats hinner starta upp. En intervjuperson uttryckte sig om programmets framgång:

Jag vill minnas att diskussionen var lite såhär att det här programmet skulle alla ha glädje av att gå – det går att köra även på män. Men de har så mycket redan så nu ska vi ha ett som är för kvinnor, och vi har tänkt kvinnoperspektivet när vi skapade det. Sen med vissa modifieringar så brukar vi alla säga att “det här skulle killar må bra av att prata om också”.

Vid frågan om vad som gör att just Vinn riktar sig särskilt till kvinnor svarar en intervjuperson att “man har ju sett att kvinnor har ju inte precis samma behov som män”. Vid utvecklandet av detta program har man alltså tagit hänsyn till forskning om kvinnors specifika behov och vägar in och ut ur brottslighet vilket uppenbarat sig vid granskningen som gjorts ovan. Samtidigt verkar upplevelsen vara att programmet hade kunnat appliceras på män också, i likhet med Dalys vägar och den feministiska kriminologin som erkänts applicerbar i både en kvinnlig och manlig population. Intervjupersonen beskriver att männen “har så mycket redan”. Det finns oproportionerligt många program som i grund och botten är gjorda för män och kvinnorna förtjänar rimligtvis att ha något gjort för just dem, där de står i centrum och inte periferin.

5.4 Trauma och psykisk ohälsa

Samtliga intervjupersoner förmedlar en bild av hur det, till följd av själva frihetsberövningen men också tidigare erfarenheter, är många av klienterna som mår dåligt. En av dessa uttrycker

även en uppfattning av psykisk ohälsa som vanligt bland klienter. Detta är något hen anser sig ha sett en ökning av under de senaste åren och liknar anstalten med ett behandlingshem. Flertalet intervjupersoner understryker vikten av KKA, kompetent klientnära arbete, när det kommer till att stötta klienter i deras mående. Detta upplevs dock av flera som begränsat:

Vi har också en stor grupp, påstår jag, med klienter som inte mår bra som behöver liksom stöd och backning på ett annat vis så att den här tiden som fanns förut att sitta just på avdelningarna, för att det är ju då du kan skapa dom där kontakterna också och få lite koll på klienterna, den är ganska liten nu alltså.

När det kompetent klientnära arbetet inte räcker till, beskriver en intervjuperson hur en del av arbetet är att förmedla kontakter till organisationer som kan hjälpa till att stötta klienten i mående och olika frågor. Vid en del anstalter finns det tillgång till en psykolog och på de anstalter som inte har en psykolog finns möjligheten för klienter att i telefon samtala med eller på permissioner träffa en psykolog utanför. Hos psykologen kan klienter exempelvis få hjälp med traumabehandling och psykisk ohälsa. Tuffa ämnen och trauma beskrivs dessutom som något som kan tas upp, diskuteras och bearbetas i behandlingsrummen, inom ramen för manualen. En intervjuperson berättar även att de ser till att de klienter som vid frigivning har behovet, får kontakt med till exempel en öppenvård kopplat till psykiatri. Att detta perspektiv är något som Kriminalvården uppmärksammar vid både vistelse och frigivning beaktar det faktum att vissa klienter innehar ett behov för fortsatt stöd i det fall insatser under straffets tid inte räcker till och visar på en förståelse för vikten av den psykiska hälsan.

Från vad både teori och tidigare forskning visar är kvinnliga lagöverträdare en utsatt grupp som ofta genomgått en hel del trauma och viktimisering (Kennedy et al. 2015; Saxena et al. 2014; Bloom et al. 2003). Klienter som befinner sig på anstalter kommer vanligtvis dit med mycket i bagaget och diagnoser som kan försvåra anpassning till en anstaltsmiljö samt viljan att delta i olika behandlingar (Peters et al. 1997, s. 346; Bloom et al. 2003, s. 7). En majoritet, tre av fem vägar, inom Dalys feministiska teori (1992) berör någon sorts utsatthet som en väg in i kriminellt beteende. Chesney-Linds feministiska modell framhäver likaledes hur viktimisering, patriarkatet och hanteringen av denna utsatthet är central för kvinnors avvikelse I en av Dalys vägar, "harmed-and-harming women", är även kvinnorna ofta präglade av psykisk ohälsa. Att fokusera på och behandla viktimisering, utsatthet och psykisk ohälsa är således ett sätt att möta kvinnornas vägar in i brottslighet för att finna vägar ut och därav rehabilitera. Intervjupersonerna själva beskriver att det är psykologerna som är experter

när det kommer till psykisk ohälsa, och möjligheten till denna hjälp kan därför vara avgörande i förebyggandet av återfall i brott.

En av Kriminalvårdens sex anstalter har ett samarbete med en kvinnojour för att erbjuda stöttning till de klienter som själva blivit utsatta för våld i nära relation (Kriminalvården u.å.e). Detta samarbete kan ses på som ett sätt att möta "battered-women"-vägen som Daly (1992) beskriver. En våldsamt relation kan vara en direkt anledning till kriminalitet för kvinnor och en insats som bemöter utsattheten bör därmed fungera förebyggande. Samarbetet med kvinnojouren kan till exempel eliminera riskfaktorer i form av att hjälpa kvinnor lämna och/eller skyddas från en våldsamt partner. Detta teoretiska perspektiv hade även gynnat dem som befunnit sig i en våldsamt relation men samtidigt haft andra drivande faktorer till kriminalitet. Våld i nära relation är enligt teorin en riskfaktor och att bli frisläppt direkt tillbaka till en våldsamt relation innebär därmed en risk för återfall i brott. Samarbetet med kvinnojouren är således något som skulle gynna alla kvinnoanstalter för att möta detta offerperspektiv och förhindra vidare utsatthet och eventuell kriminalitet.

Ett fokus på klientens hälsa behöver inte endast handla om direkt rehabiliterande insatser utan bör också beröra tillvaron på anstalten. En intervjuperson beskriver arbetet med klienter som mår dåligt:

Du kan inte bara gå igenom och låsa dörrar och sen tro att du gör ett bra jobb här för att här är det väldigt mycket liksom både kommunikation och också du ska ha en förmåga att läsa av folk på ett annat vis för det är också säkerhetsarbete, för har vi folk som går omkring och mår skitdåligt och hör röster och sådana grejer så behöver ju vi vara på det för annars smäller det liksom. Så att jag kan också tycka att, grundutbildningen i all ära, men jag tror att på sikt så måste vi inom Kriminalvården lära oss mer om psykisk ohälsa och sådana grejer för att det är en så stor bit, hur bemöter vi folk med diagnoser och så vidare för att vi har ett system som är ganska fyrkantigt och det passar inte alltid ihop med en aspergerklient på dåligt humör eller en [med] ADHD som inte har strukturen. Det är ett lirkande ibland.

Hen jämför ett fokus på klienters välmående med "säkerhetsarbete" vilket understryker hur viktigt just detta perspektiv är. Likt hur intervjupersonen beskriver ett behov av mer kunskap om psykisk ohälsa inom Kriminalvården är detta något som forskning förespråkar. Wright et al. (2012, s. 1622) konstaterar att anstaltspersonal i sin utbildning bör lära sig känna igen symptom för psykisk ohälsa och vilka insatser som bäst svarar till dessa för att antingen direkt ingripa eller referera vidare till experter. Att även utbildas i ett traumamedvetet

arbetssätt (trauma-informed services) beskrivs kunna bidra till att klienter känner sig mer trygga i sin tillvaro på anstalten (Wright et al. 2012, s. 1621). En annan intervjuperson uttrycker likt citatet ovan att hen också finner en önskan om att Kriminalvårdens utbildning hade erbjudit mer kunskap kring den "utsatthet som [klienterna] har varit utsatta för, olika våld och sexualbrott och sånt". Detta går i linje med vad Bloom et al. (2003, s. 77), liksom Wright et al. (2012, ss. 1620-1621) säger om vikten att skapa en säker miljö för kvinnor där de inte återupplever sina trauman. En utbildning för personal, som berör ett fokus på trauma och psykisk ohälsa, innebär ett bemötande av de behov kvinnliga lagöverträdare har till följd av olika tuffa livserfarenheter de genomlevt.

6. Sammanfattande diskussion

Uppsatsens syfte har varit att undersöka hur Kriminalvården arbetar med rehabilitering för en minskad återfallsrisk på svenska kvinnoanstalter, samt huruvida dessa insatser tar hänsyn till kvinnors vägar in i brottslighet, med frågeställningarna "Hur arbetar Kriminalvården med rehabiliterande insatser för kvinnor på svenska kriminalvårdsanstalter?" och "På vilket sätt är det rehabiliterande arbetet anpassat efter kvinnors vägar in i brottslighet?". Resultatet visar att kriminalvården i hög grad uppmärksammar och tar hänsyn till de behov som lyfts genom feministisk, kriminologisk forskning, men att det finns vissa utvecklingsmöjligheter.

Av empirin har framkommit att flera av de rehabiliterande insatser som förekommer på de två anstalter som intervjuerna genomförts på tar hänsyn till kvinnors relationella behov; dels omvärdera, och ibland ta avstånd från, dysfunktionella och destruktiva relationer, dels uppmuntra och främja stärkande relationer. Båda dessa aspekter är något som är närvarande inom Kriminalvårdens verksamhet. Å ena sidan arbetar programledare inom Kriminalvården med att hjälpa klienterna att utvärdera eventuellt prokriminella relationer, samtidigt som Kriminalvårdens personal kan vara behjälplig vid andra åtgärder, liksom att initiera kontakt för att arrangera skyddat boende och skyddade personuppgifter. Å andra sidan uppmuntras också prosociala relationer, för att skapa ett socialt nätverk runt klienten som främjar upprätthållandet av en icke-kriminell livsstil.

Vidare har relationen till barn visat sig vara rehabiliterande såväl som motiverande. Det finns dock en problematik som relaterar till det inte sällan långa geografiska avstånden till anstalterna samt det – till följd av överbeläggningar – reducerade antalet besöksrum som begränsar möjligheten till besök från familj, barn och övriga relationer. Även om de enskilda anstalterna inte kan rå för det tryck som idag finns på Kriminalvården är det ändå av

betydelse att lyfta problematiken i att möjligheten för klienten att ta emot besök begränsas till följd av att besöksrum används för ett annat syfte än det tilltänkta, särskilt med hänsyn till den betydelse relationer kan utgöra för de kvinnliga klienternas rehabilitering. Däremot har kriminalvårdsanstalterna tagit vara på digitala möjligheter där kommunikationen mellan klienter och barn – utöver vanliga telefonsamtal – underlättas genom Skypesamtal, vilket möjliggör en tätare kontakt med barn trots det geografiska avståndet. Kvarvarande dilemma är däremot de klienter som nekats kontakt med sina barn under fängelsevistelsen, där beslutet kan hämma mammans rehabilitering samtidigt som barnets bästa i första hand måste beaktas.

Från vad som har framkommit av empirin erbjuder Kriminalvården ett stort antal olika behandlingsprogram för rehabilitering vilka däremot är begränsade till följd av olika faktorer som påverkar de enskilda anstalternas utbud. En majoritet av programmen är baserade på KBT, en metod som väl korresponderar med hur kvinnors vägar in i brottslighet i stor grad präglas av tunga och svårhanterade tanke-, känslö- och beteendemönster. Fastän det framkommit att behandlingsprogrammets största fokus och expertis är att behandla kriminalitet är Kriminalvården inte främmande till att även inrikta sig på missbruksproblematik, vilket de gör i behandlingsprogram när missbruk är en del av den individuella problematiken som bidragit till en klients kriminalitet, vid utsluss samt indirekt via KBT. De olika formerna av utslussningsåtgärder kan likväl ses som ett sätt att efter ett avtjänat straff fortsätta en rehabiliterande behandling samt vidare minska risken för återfall i brott genom att undvika att kvinnor vid frigivning återgår till de livssituationer som drivit dem till kriminalitet från första början. Samtidigt blir utsluss inte aktuellt för de klienter med korttidsstraff. För att säkerställa att alla klienter med behovet får möjlighet till det stöd som utslussning innebär, bör tillgången för klienter med korttidsstraff granskas och utvärderas.

Vinn är ett motivationsprogram riktat till och skapat för kvinnor, som tidigare erbjudits vid anstalterna, men inte prioriteras. Av intervjuerna framkommer en utmärkande, genomgående, övertygelse om Vinn som ett positivt och ytterst uppskattat program. Vid analysen konstaterades att programmet och dess fokus också är väl anpassat för kvinnor till följd av hur det fått klienter att öppna upp om livet och svåra omständigheter som präglat dem. Från empirin uppenbarade sig ett bekymmer för klienter med kortare straff, som eventuellt aldrig blir aktuella för olika program eller insatser. Även klienter med låg risk för återfall i brott går miste om möjligheten att i grupp med andra kvinnor behandla dessa tankar och känslor. Av detta kan det antas att många klienter hade gynnats av att erbjudas motivationsprogrammet Vinn i större utsträckning på Sveriges kvinnoanstalter. Samtidigt kan det ifrågasättas varför inte fler program till en början är utformade med kvinnors behov i

åtanke eftersom det verkar väldigt uppskattat. Med hänsyn till den högaktning Vinn fått skulle både kvinnliga och manliga klienter gynnas av att program utformades efter könsspecifika kriminogena faktorer, med möjlighet till individanpassning. På så sätt skulle klienterna förhoppningsvis i större utsträckning uppleva att programmen möter deras erfarenheter och behov, och därmed utgöra en allt mer träffsäker del av rehabiliteringsprocessen.

Sist i analysen behandlades temat för trauma & psykisk ohälsa. Klienter framställs kunna stöttas i sitt mående på olika sätt, bland annat genom kompetent klientnära arbete, möten med psykolog, via behandlingsprogram samt genom samarbeten med eller förmedling av kontakter till utomstående organisationer och aktörer. Detta överensstämmer med rehabilitering eftersom trauma som viktimisering, samt psykisk ohälsa är vanligt förekommande i kvinnors vägar in i brottslighet. Till följd av denna utbredda problematik bland den kvinnliga populationen kan det identifieras ett behov av ökad kunskap angående hur Kriminalvården bör bemöta dessa klienter, dessutom bör Kriminalvården utbilda personal om psykisk ohälsa för att kunna identifiera och sätta in rätt insatser utefter behov. Samtidigt kan det urskiljas ett stort behov av professionell stöttning med mer tillgänglighet för att träffa psykolog. Fastän anstalterna i sitt arbete med olika insatser berör flera olika kriminogena faktorer, så kan dessa med fördel behandlas simultant eftersom dessa faktorer ofta samspelar och behöver bearbetas i relation till varandra för en lyckad rehabilitering.

Eftersom de som döms till fängelse som påföljd inte har möjlighet att styra på vilken anstalt de ska verkställa sitt straff – detta avgörs utifrån vilken anstalt som har en ledig säng – kommer de insatser som kvinnan erbjuds styras utifrån vilka insatser som vid tillfället finns på just den anstalten. Det kan handla om att klienten skulle gynnas av ett särskilt behandlingsprogram som just vid tiden för hennes verkställighet inte är i omlopp på anstalten. Det skulle också kunna innebära att en anstalt som har stor tillgång till psykologer mestadels har klienter utan behov att träffa en psykolog. Vidare deltar sällan lågrisksklienter, och de som avtjänar ett korttidsstraff, i behandlingsprogram på grund av tidsaspekten. Genom att skjuta till mer resurser skulle det kanske vara möjligt för fler anstalter att i större grad anpassa sina behandlingsprogram efter de behov som finns hos klienterna, samtidigt som motivationsprogram som Vinn skulle vara möjligt att införa igen, så att också lågrisksklienterna får större tillgång till rehabiliteringsarbete. Dessa förslag är däremot beroende av ökade resurser, och är beslut som måste fattas på makronivå, och inte av enskilda kriminalvårdsanstalter.

6.1 Slutsats

Inför arbetet med denna uppsats fanns inledningsvis en förutfattad mening om att kvinnans roll som "den Andra" skulle vara mer framträdande genom att fler spår av androcentrism skulle identifieras i hur Kriminalvården arbetar på kvinnoanstalter, än vad som framkom av empirin. Men till följd av vad som nämnts ovan, liksom möjligheten för individanpassning, kan det anses att kvinnors behov för rehabilitering i hög utsträckning möts. Individanpassningen innebär att insatser i verkställighetsplanen utformas efter klientens individuella behov och orsaker till frihetsberövningen, och tar därmed hänsyn till vägar in i brottslighet. Vissa förbättringsområden har däremot identifierats, bland annat inom själva insatserna.

Överlag verkar personal ha en god kunskap om kvinnliga lagöverträdare men detta tycks vara något som framförallt uppstått genom erfarenhet. Utöver erfarenhetsbaserad kunskap är det viktigt att erbjuda Kriminalvårdens personal utbildning som särskilt riktar sig till arbete med kvinnliga klienter, för att på bästa sätt kunna möta de behov som finns hos kvinnor som är frihetsberövade på kriminalvårdsanstalt. I dagsläget kan påbyggnadsutbildningar erbjudas, utöver grundutbildningen, men med hänsyn till att personal, efter behov, kan tjänstgöra på olika anstalter – däribland kvinnoanstalter – skulle grundutbildningen med fördel kunna omfatta kvinnliga klienter i högre grad. På så sätt skulle all personal vid Kriminalvården som genomgått grundutbildningen ha kunskap som kan vara betydelsefull i mötet med kvinnliga klienter, och att påbyggnadsutbildningar snarare kan vara en möjlighet till fördjupning, eller uppfriskning, av kunskap under karriären.

Sammanfattningsvis arbetar kriminalvårdsanstalterna med flera lämpliga, rehabiliterande insatser vilka går i linje med förhållanden som enligt forskning är av betydelse för kvinnors vägar in och ut ur brottslighet. Detta synliggörs genom arbetet med familj och relationer, tankar och känslor, missbruksproblematik samt psykisk hälsa, men även genom utrymmet för individanpassning, liksom möjligheten till samverkan med externa verksamheter. Insatser kan däremot variera mellan olika anstalter till följd av anstaltens storlek eller de resurser som finns att förfoga över, exempelvis utbudet av behandlingsprogram, tillgång till psykologer eller antalet besöksrum. Genom att se till de utvecklingsmöjligheter som har diskuterats skulle möjligtvis rehabiliteringen av kvinnliga klienter främjas ytterligare, återfallsrisken minska och – förhoppningsvis – livskvalitén öka.

6.2 Forskningsbidrag och framtida forskning

Denna uppsats har ämnat bidra med kunskap om hur Kriminalvården idag arbetar med rehabiliterande insatser utifrån ett feministiskt perspektiv med grund i de behov som finns hos kvinnliga klienter, men också upplysa om de utvecklingsmöjligheter som finns för att i ännu högre utsträckning kunna möta dessa behov, och på så sätt möjligtvis ytterligare kunna reducera återfallsrisken hos kvinnliga lagöverträdare.

Vidare bidrar uppsatsen även med kunskap om hur könsanpassade insatser implementeras i en svensk kontext, något som varit begränsat i den tidigare forskning som inhämtats som underlag för denna uppsats. Uppsatsen har således tagit sig an ett relativt outforskat ämne och presenterat inledande slutsatser, samtidigt som den öppnar upp för flera viktiga aspekter som kan utforskas i framtida projekt. Eftersom analysen grundar sig på intervjuer med sex deltagare som tjänstgör vid två kriminalvårdsanstalter för kvinnor grundar sig resultatet på intervjupersonernas uppfattning om arbetet som utförs på respektive anstalt. Resultatet är inte representativt för Kriminalvårdens arbete i sin helhet, och gör inte heller anspråk på att uttala sig om det arbete som utförs på andra anstalter. Att i framtida forskning genomföra en liknande studie med deltagare från samtliga kvinnoanstalter skulle kunna ge större möjlighet till generella slutsatser om Kriminalvårdens arbete samt belysa skillnaderna anstalter emellan.

Likaså kan det vara relevant att undersöka situationen på Kriminalvårdens häkten då häktning för somliga klienter är den frihetsberövande åtgärd som föranleder vistelse på en anstalt. Av empirin framkom att många klienter mår dåligt till följd av att sitta häktade, ett mående de har med sig till anstalten. Även om frihetsberövning genom häktning inte var något som avhandlades i denna uppsats, kan det finnas anledning att närmare undersöka hur arbetet på häkten skulle kunna förbättra måendet för de som sitter häktade. Vidare skulle framtida forskningsprojekt med fördel kunna undersöka hur brottsförebyggande arbete kan anpassas för kriminogena faktorer som är karakteristiska för kvinnor. Hur kan synen på exempelvis socialisering, könsroller och ojämlikhet förändras, för att på samhällsnivå kunna bemöta faktorer som forskning sammankopplar med riskfaktorer för kvinnlig brottslighet? Avslutningsvis inleddes uppsatsen med att specificera att klienter på kriminalvårdsanstalter för män inte kommer vara fokus för denna uppsats, men att det inte utesluter att de kan ha liknande behov som kvinnor. Med hänsyn till exempelvis maskulinitetskulturen och de normativa familjeroller som inte är ovanliga i dagens samhälle, skulle framtida forskning som

riktar sig till betydelsen för relationer hos män, inte minst relationen mellan pappor och barn, vara betydelsefull.

Referenser

- Bailey, A.H., LaFrance, M. & Dovidio, J.F. (2018). Is Man the Measure of All Things? A Social Cognitive Account of Androcentrism. *Personality and Social Psychology Review*. 24(4): 1-25. <https://doi.org/10.1177/1088868318782848>
- Bloom, B., Owen, B., & Covington, S. (2003). *Gender-Responsive Strategies: Research, Practice, and Guiding Principles for Women Offenders*. National Institute of Corrections. <https://s3.amazonaws.com/static.nicic.gov/Library/018017.pdf> (Hämtad 2024-02-27).
- Bloom, B., Owen, B., & Covington, S. (2004). Women offenders and the gendered effects of public policy. *Review of Policy Research*, 21(1): 31-48. <https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2004.00056.x>
- Bryman, A. (2016). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3. uppl. Stockholm: Liber.
- Covington, S. (2007). The Relational Theory of Women's Psychological Development: Implications for the Criminal Justice System. I Zaplin, R. (red.). *Female Offenders: Critical Perspectives and Effective Interventions*. Aspen Publishers: 1-25
- Cullen, F. T., & Wilcox, P. (2010). Chesney-lind, Meda: Feminist Model of Female Delinquency. I Cullen, F. T., & Wilcox, P. (red.). *Encyclopedia of Criminological Theory*. SAGE Publications: 153-156. <https://doi.org/10.4135/9781412959193>
- Dalen, M. (2015). *Intervju som metod*. 2. uppl. Malmö: Gleerup.
- Daly, K. (1992). Women's pathways to felony court: Feminist theories of lawbreaking and problems of representation. *Southern California review of law and women's studies*, 2(1): 11-52.
- de Beauvoir, S. (1995). *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts.
- Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken: För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Etikprövningsmyndigheten. (u.å.). *Information: stödmail för forskningspersonsinformation och samtycke*. <https://www.etikprovningansokan.se/epm/information> (Hämtad 2024-03-17)
- Justitierådets yttrande 2023/24:JuU2y. *Könstillhörighetslagstiftning*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/yttrande/konstillhorighetslagstiftning_hb05juu2y/ (Hämtad 2024-04-27).

Kennedy, S.C., Tripodi, S.J., Pettus-Davis, C., & Ayers, J. (2015). Examining Dose-Response Relationships Between Childhood Victimization, Depression, Symptoms of Psychosis, and Substance Misuse for Incarcerated Women. *Women & Criminal Justice*, 26(2): 77-98. <https://doi.org/10.1080/08974454.2015.1023486>

Kriminalvården. (u.å.a.). *Anstalten Färingsö*.

<https://www.kriminalvarden.se/kontakt/hitta-till-oss/verksamhet/anstalt/faringso/>

(Hämtad 2024-04-23).

Kriminalvården. (u.å.b.). *Anstalten Hinseberg*.

<https://www.kriminalvarden.se/kontakt/hitta-till-oss/verksamhet/anstalt/hinseberg/>

(Hämtad 2023-04-23).

Kriminalvården. (u.å.c.). *Anstalten Ljustadalen*.

<https://www.kriminalvarden.se/kontakt/hitta-till-oss/verksamhet/anstalt/ljustadalen/>

(Hämtad 2024-04-23).

Kriminalvården. (u.å.d.). *Anstalten Ystad*.

<https://www.kriminalvarden.se/kontakt/hitta-till-oss/verksamhet/anstalt/ystad/>

(Hämtad 2024-04-23).

Kriminalvården. (u.å.e.). *Organisationer som fått bidrag*.

<https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/samverkan-och-samarbete/statsbidrag-ansok/organisationer-som-fatt-bidrag/> (Hämtad 2024-04-16)

Kriminalvården. (u.å.f.). *Ringsjön växer till mer än det dubbla*.

<https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2023/juli/ringsjon-vaxer-till-mer-an-dubbla-storleken/> (Hämtad 2024-04-23).

Kriminalvården. (u.å.g.). *Sagsjöns nya byggnader har invigts*.

<https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2024/mars/kvinnoanstalten-sagsjon-tredubblas/> (Hämtad 2024-04-23).

Kriminalvården. (u.å.h.). *Utslussning*.

<https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/utslussning/>

(Hämtad 2024-04-20).

Kriminalvården. (u.å.i.). *Vad kan du göra på anstalten*.

<https://www.kriminalvarden.se/lattlast/for-dig-som-domts-till-fangelse/vad-du-kan-gora-pa-anstalten/> (Hämtad 2024-04-27).

- Kriminalvården. (2023). *KOS 2022 – Kriminalvård och statistik*. Kriminalvården Digitaltryck 2023.
https://www.kriminalvarden.se/globalassets/forskning_statistik/kos-2022-kriminalvard-och-statistik.pdf
- Langan, N.P. & Pelissier, B.M.M. (2001). Gender differences among prisoners in drug treatment. *Journal of Substance Abuse*, 13(3): 291–301.
[https://doi.org/10.1016/s0899-3289\(01\)00083-9](https://doi.org/10.1016/s0899-3289(01)00083-9)
- Newburn, T. (2017). *Criminology*. 3. uppl. London: Routledge.
- Peters, R.H., Strozier, A.L., Murrin, M.R. & Kearns, W.D. (1997). Treatment of Substance-Abusing Jail Inmates: Examination of Gender Differences. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 14(4): 339-349.
[https://doi.org/10.1016/s0740-5472\(97\)00003-2](https://doi.org/10.1016/s0740-5472(97)00003-2)
- Saxena, P., Messina, N.P., & Grella, C.E. (2014). Who benefits from gender-responsive treatment? Accounting for Abuse History on Longitudinal Outcomes for Women in Prison. *Criminal justice and behavior*, 41(4): 417-432.
<https://doi.org/10.1177/0093854813514405>
- SFS 2010:610. *Fängelselag*.
- Tavory, I. & Timmermans, S. (2014). *Abductive analysis. Theorizing qualitative research*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf
- Wattanaporn, K.A. & Holtfreter, K. (2014). The Impact of Feminist Pathways Research on Gender-Responsive Policy and Practice. *Feminist Criminology*, 9(3): 191-207.
<https://doi.org/10.1177/1557085113519491>
- Wright, E.M., Van Voorhis, P., Salisbury, E.J., & Bauman, A. (2012). Gender-responsive lessons learned and policy implications for women in prison. *Criminal justice and behaviour*, 39(12): 1612-1632.
<https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0093854812451088>
- Zelvin, E. (1999). Applying relational theory to the treatment of women's addiction. *Affilia*, 14(1): 9-23.
<https://journals-sagepub-com.ludwig.lub.lu.se/doi/epdf/10.1177/08861099922093491>
- Zettler, H.R. (2020). The Female Prison Experience. I Hector, J. (red.). *Women and Prison*. Springer: 53-64.

Bilaga 1 - Samtyckesformulär

Information till forskningspersoner

Vi vill fråga dig om du vill delta i ett forskningsprojekt. I det här dokumentet får du information om projektet och om vad det innebär att delta.

Vad är det för ett projekt och varför vill vi att du ska delta?

Under våren 2024 kommer vi att skriva vårt examensarbete för kandidatprogrammet i kriminologi vid Lunds universitet. I uppsatsen ämnar vi undersöka det arbete som utförs på kvinnoanstalter. Vi har vänt oss till dig eftersom du, genom din anställning på kriminalvården, kan ge en värdefull inblick i det arbete som görs vid anstalterna, och på så sätt kan bidra med viktig information till vårt examensarbete. Genom att kontakta kriminalvårdens registratur på anstalter med kvinnoavdelningar kom vi i kontakt med personal på anstalterna som lämnade ut kontaktuppgifter till dig och andra som kunde vara intresserade av att delta i vårt projekt.

Forskningshuvudman för projektet är Lunds universitet. Med forskningshuvudman menas den organisation som är ansvarig för projektet. För denna typ av studentforskning görs ingen prövning hos Etikprövningsnämnden, men projektet har utvecklats i samråd med handledare som fungerat vägledande i fråga om etiska aspekter.

Hur går projektet till?

Genom att delta i projektet kommer vi bjuda in dig till ett digitalt möte via Skype där du kommer att intervjuas i egenskap av anställd vid en av kriminalvårdens kvinnoanstalter. Formen för intervjun kommer vara semistrukturerad, vilket betyder att intervjun tar avstamp i olika teman med ett fåtal på förhand bestämda intervjufrågor. Följdfrågor anpassas efter den riktning som samtalet tar. Intervjuns längd är beräknad till 45-60 minuter och kommer att genomföras vid ett tillfälle. Du som deltagare intervjuas enskilt av uppsatsens två författare.

Du kommer vid intervjuns början bli tillfrågad om samtycke till att intervjun får spelas in, antingen genom att det digitala mötet spelas in eller endast genom ljudupptagning. Du har rätt att svara nej på den här frågan, och du har också rätt att dra tillbaka ditt samtycke under pågående intervju.

Vad händer med dina uppgifter?

Projektet kommer att samla in och registrera information. Denna information utgörs av de uppgifter, såsom namn och kontaktuppgifter, som framkommit vid mejlkorrespondens samt de svar som framkommer genom intervjuerna. Svaren kommer till en början sparas i form av video- eller ljudupptagning för att transkriberas. Varken video- eller ljudfilerna, transkriberingen eller dina kontaktuppgifter kommer att delas med andra än ansvariga för projektet. Efter att projektet avslutats kommer samtliga uppgifter raderas.

Hur får du information om resultatet av projektet?

När kandidatuppsatsen färdigställts och publicerats i databasen LUP student papers kommer du få möjlighet att ta del av resultatet av hela studien, om så önskas. Med vändande mejl kan du uppge om du önskar ta del av kandidatuppsatsen och till vilken mailadress du önskar få den till. Om du inte är intresserad av att ta del av uppsatsen och de eventuella fynd som kommer presenteras kan du istället uppge detta med vändande mejl. Det går bra att ändra sig under tidens gång och vid ett senare tillfälle be om att få - eller inte få - ta del av uppsatsen.

Deltagandet är frivilligt

Ditt deltagande är frivilligt och du kan när som helst välja att avbryta deltagandet. Om du väljer att inte delta eller vill avbryta ditt deltagande behöver du inte uppge varför.

Ansvariga för projektet

Ansvarig för projektet är Amelia Gvozdanovic Heurlin och Alice Svalin, se nedan för kontaktuppgifter.

- X
- X

Hur du lämnar ditt samtycke

Om du ger ditt samtycke till att delta i vår examensuppsats ber vi att du i ett vändande mejl svarar att du har läst ovanstående information och att du ger ditt samtycke till att delta i projektet.

Bilaga 2 - Exempel på intervjufrågor

Inledande frågor

- Hur ser din erfarenhet inom kriminalvården ut?
 - Hur länge har du arbetat inom kriminalvården?
 - Vilka tjänster har du haft?
 - Vilken utbildning har du fått för dina olika roller?

Det vardagliga arbetet

- Hur ser det vardagliga arbetet med klienterna ut?
 - Var läggs störst fokus?
- Hur arbetar ni för att återintegrera kvinnorna i samhället?

Behandlingsprogram

- Hur ser era behandlingsprogram ut?
 - Vad har ni för olika behandlingsprogram?
 - Kan du ge exempel på hur ett program kan vara utformat?
 - Vilka verktyg kan klienterna få med sig från behandlingsprogrammen?
- Hur arbetar ni med missbruk?

Mental hälsa

- Hur uppfattar du att klienterna mår när de först kommer till anstalten?
 - Vad behöver de oftast hjälp med?
- Vad finns det för möjlighet för individuellt anpassat arbete efter klientens behov?

Familjerelationer

- Hur är det vanligt att klienters familjerelationer ser ut vid ankomst till anstalt?
- Hur arbetar ni för att främja familjerelationer?
- Har du någon erfarenhet av kvinnor som är gravida/har spädbarn på anstalten?

Avslutande frågor

- Känner du att ni får tillräckligt med tid och resurser för att fokusera på kvinnors behov?
- Finns det något du vill tillägga eller berätta om?
- Går det bra att vi kontaktar dig ifall vi undrar över något i efterhand?